

Využití sociometrie pro zjišťování sociálních vazeb ve výuce odborných předmětů na střední škole

Ing. Josef Krůpa

Bakalářská práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav školní pedagogiky

akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Josef Krůpa**

Osobní číslo: **H140600**

Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Učitelství odborných předmětů pro SŠ**

Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Využití sociometrie pro zjišťování sociálních vazeb ve výuce odborných předmětů na střední škole**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše informačních zdrojů ke zvolenému tématu práce.

Vymezení základních pojmů a teoretických východisek z oblasti sociálních vazeb mezi spolužáky a metod jejich zjišťování.

Příprava metodiky průzkumu.

Formulace cíle průzkumu a z něj vyplývajících otázek.

Sběr, zpracování a vyhodnocení získaných dat s využitím sociometrie.

Prezentace výsledků průzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro pedagogickou praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. 2. rozšíř. vyd. Brno: Paido, 2010, 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

GORDON, Liahna E. Real research: methods sociology students can use. SAGE Publications, Inc, 2015, 288 s. ISBN 978-145-2299-365.

GULOVÁ, Lenka a Radim ŠÍP. Výzkumné metody v pedagogické praxi. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013, 245 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4368-4.

NOVOTNÁ, Eliška. Sociologie sociálních skupin. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 120 s. ISBN 978-802-4729-572.

SKUTIL, Martin. Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 254 s. ISBN 978-807-3677-787.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. et Mgr. Alicja Ewa Leix, Ph.D.

Ústav školní pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

24. listopadu 2015

Termín odevzdání bakalářské práce:

27. dubna 2016

Ve Zlíně dne 24. listopadu 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 27.4.2016

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Hlavní téma bakalářské práce je využití sociometrie pro zjišťování sociálních vazeb ve výuce odborných předmětů na střední škole. V první části jsou definovány základní pojmy z oblasti sociometrie. Ve druhé kapitole jsou popsány sociální skupiny a jejich rozdělení. Třetí kapitola popisuje další metody pedagogického výzkumu, zejména pozorování, dotazník a interview.

Praktická část práce se věnuje přípravě samotného průzkumu a zpracování dat. Z takto získaných dat jsou následně sestaveny sociometrické matice a sociogramy.

Klíčová slova: sociometrie, sociogram, sociometrická matice, sociometrický index, sociální skupina, sociometrická pozice

ABSTRACT

The main topic of my bachelor thesis focuses on the use of sociometry for studying social relationships in the teaching of specialized subjects at a secondary school.

The first part defines the basic terms used in sociometry. The second chapter describes social groups and their division. In the third part there is a description of other methods of a pedagogical research, particularly observing, questionnaires and interviews.

The practical part deals with the preparation of the research and data processing. The processed data are later used for creating sociometric matrices and sociograms.

Keywords: sociometry, sociogram, sociometric matrices, sociometric index, social groups, sociometric position

Děkuji všem lidem, kteří mi pomohli dokončit moji bakalářskou práci a především děkuji mé vedoucí práce Mgr. et Mgr. Alicji Ewě Leix, Ph.D., za cenné připomínky a rady v průběhu psaní mé závěrečné práce.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 SOCIOMETRIE.....	12
1.1 HISTORIE SOCIOMETRIE.....	12
1.2 ZÁKLADNÍ SOCIOMETRICKÉ POJMY	13
1.3 PŘEHLED SOCIOMETRICKÝCH TECHNIK	14
1.4 SOCIOMETRICKÝ TEST	14
1.5 MOŽNOSTI VYUŽITÍ SOCIOMETRIE	15
1.6 VYHODNOCENÍ A ZPRACOVÁNÍ SOCIOMETRICKÝCH DAT	16
2 SOCIÁLNÍ SKUPINY	26
2.1 SKUPINY DOBROVOLNÉ A POVINNÉ	26
2.2 SKUPINY PODLE OTEVŘENOSTI	26
2.3 SKUPINY FORMÁLNÍ A NEFORMÁLNÍ.....	26
2.4 SKUPINY PODLE VELIKOSTI	27
2.5 SKUPINY PRIMÁRNÍ A SEKUNDÁRNÍ.....	27
2.6 SKUPINY ČLENSKÉ A REFERENČNÍ	28
2.7 ŠKOLNÍ TŘÍDA JAKO SOCIÁLNÍ SKUPINA	28
3 DALŠÍ METODY PEDAGOGICKÉHO VÝZKUMU	29
3.1 POZOROVÁNÍ.....	29
3.2 DOTAZNÍK.....	31
3.3 INTERVIEW	35
II PRAKTICKÁ ČÁST	39
4 PŘÍPRAVA PRŮZKUMU.....	40
4.1 VÝBĚR METODY PRŮZKUMU.....	40
4.2 MÍSTO PRŮZKUMU.....	40
4.3 CÍL PRŮZKUMU.....	40
4.4 VOLBA SKUPINY	41
4.5 KONSTRUKCE DOTAZNÍKU.....	41
4.6 OTÁZKY DO SOCIOMETRICKÉHO TESTU	41
5 ZPRACOVÁNÍ SOCIOMETRICKÝCH DAT	43
5.1 OTÁZKA Č. 1 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	43
5.2 OTÁZKA Č. 2 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	44
5.3 OTÁZKA Č. 1 A Č. 2 – SPOLEČNÉ VYHODNOCENÍ	45
5.4 OTÁZKA Č. 3 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	48
5.5 OTÁZKA Č. 4 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	49
5.6 OTÁZKA Č. 5 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	50
5.7 OTÁZKA Č. 6 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	52
5.8 OTÁZKA Č. 5 A Č. 6 – SPOLEČNÉ VYHODNOCENÍ	54
5.9 OTÁZKA Č. 7 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	55
5.10 OTÁZKA Č. 8 – ZPRACOVÁNÍ A VYHODNOCENÍ	58
6 CÍL PRŮZKUMU	60
6.1 ROZDĚLENÍ TŘÍDY DO SKUPIN	60
ZÁVĚR	62

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	63
SEZNAM OBRÁZKŮ	64
SEZNAM TABULEK.....	65
SEZNAM PŘÍLOH.....	66

ÚVOD

Pro svou závěrečnou bakalářskou práci jsem si vybral téma Využití sociometrie pro zjišťování sociálních vazeb ve výuce odborných předmětů na střední škole. Se sociometrií jsem se poprvé seznámil v rámci předmětu Sociální a pedagogická psychologie v minulém ročníku studia (v roce 2015) na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Tato metoda mne velice zaujala především svou názorností a přehledností výstupů.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. V teoretické části jsem popsal metodu sociometrie a definoval jsem její základní pojmy. Zaměřil jsem se na možnosti využití sociometrie a na vyhodnocení a zpracování sociometrických dat. Popsal jsem výstupy v podobě sociometrických matic a sociogramů. Jelikož sociometrie zkoumá vztahy v sociálních skupinách, bylo potřeba definovat tyto skupiny a následně je popsat. Dále jsem popsal různé metody sběru a zpracování dat, které se využívají v pedagogické praxi.

Praktická část práce je rozdělena na přípravu průzkumu a zpracování sociometrických dat. Při stanovení podmínek průzkumu jsem vycházel s reálné situace, kdy žáci pracují na společném projektu a je potřeba rozdělit třídu do několika skupin. V části věnované zpracování dat je popsána tvorba sociometrických matic, sociogramů a výpočty různých sociometrických indexů.

Cílem práce je předvést využitelnost metody sociometrie v pedagogické práci. Zpracováním sociometrických dat pak získáme cenné informace o třídě, které mohou být využity pro zlepšení práce pedagogů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIOMETRIE

Sociometrie je jednou z metod sociologického průzkumu. Tato metoda umožňuje měření jak kvality, tak také kvantity interpersonálních vztahů. Snaží se měřit vzájemné sympatie, antipatie a vztahy ve skupinách lidí. Jedná se o efektivní nástroj, který může být nápomocný při řešení problémů v mezilidských vztazích např. v pracovních skupinách.

Definice sociometrie je celá řada a každý z autorů na ni nahlíží trochu jiným způsobem. „Sociometrií rozumíme soubor specifických výzkumných postupů, které slouží ke zjišťování, popisu a analýze směru a intenzity mezilidských vztahů, jak se projevují v malých sociálních skupinách“ (Chráska 2007, s. 208). Nakonečný (1999, s. 69) o sociometrii uvádí, že: „Sociometrie je další zvláštní metoda zaměřená na zjišťování sociálně-emocionálních vztahů mezi členy malých skupin.“ Další definici nalezneme u Řezáče (1999, s. 234) „Sociometrická metoda umožňuje velmi dobrý orientační pohled na neformální strukturu pozic ve skupině“. „Sociometrie – v obecnějším smyslu teorie a metody měření sociálních resp. interpersonálních vztahů v sociálních skupinách, zvláště malých.“ (Velký sociologický slovník, s. 1183).

1.1 Historie sociometrie

Za zakladatele sociometrie je považován rakousko-americký lékař, psychiatr a sociolog Jacob Levy Moreno (1889 – 1974). Získal doktorát z medicíny ve Vídni, experimentoval s dětskými skupinami, vytvořil terapeutické skupiny a formuloval první teze psychodramatu. Sociometrický test použil poprvé v uprchlickém táboře během první světové války, realizoval různé výzkumy ve věznici Sing–Sing. Na základě těchto výzkumů napsal knihu „Who shall survive?“ – základní dílo sociometrické literatury.

Moreno studoval vztahy v kolektivech založené na vzájemných sympatiích a antipatiích a tím zjišťoval, koho by si jednotliví členové skupiny vybrali pro různé úkoly či činnosti. Tímto způsobem lze tedy zjistit, kteří jedinci ve skupině k sobě tíhnou, popřípadě se odpuzují, jaké podskupiny ve skupině vznikají a podle čeho se vytvářejí. Rovněž se dá zjistit, kteří členové mají nižší (vyšší) neformální autoritu apod.

Sociometrie a její techniky se využívají ve velkém počtu vědeckých oborů. Mezi nimi můžeme jmenovat např. sociologii, psychologii, pedagogiku či psychiatrii. Sociometrie se zaměřuje na studování vztahů v malých sociálních skupinách. Skupiny dělíme na základě

několika kritérií např. na primární a sekundární, malé a velké, trvalé a situační apod. Na dělení skupin se podíváme podrobněji.

1.2 Základní sociometrické pojmy

1.2.1 Sociometrický vztah

Sociometrický vztah je vlastně vztah dvou jedinců v sociální skupině. Jedná se o jejich vzájemné působení na sebe navzájem a tento vztah může mít podobu pozitivní či negativní.

„Sociometrický vztah – představuje souhrn formálních a neformálních interakcí, jednostranných a vzájemných preferencí různého typu mezi dvěma osobami ve skupině.“ (Čihovský, 2006, s. 17).

1.2.2 Sociometrická vazba

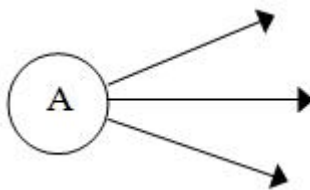
Sociometrická vazba je základním stavebním kamenem každého vztahu. Vazba může mít např. podobu komunikace mezi členy skupiny. Definici sociometrické vazby můžeme nalézt např. u Čihovského (2006, s. 18), který uvádí, že: „Sociometrická vazba – představuje základní složku sociometrického vztahu. Tvoří ji každá jednotlivá komunikace (př. rozhovor) či preference (volba), k níž dochází mezi dvěma členy skupiny.“

1.2.3 Sociometrická volba

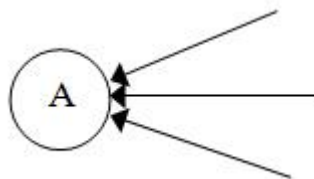
Sociometrická volba je základem zjišťování vztahů v sociálních skupinách. Tato volba může být buďto aktivní nebo pasivní. Aktivní volba je taková, kdy jedinec provede svou vlastní volbu. Pasivní je pak taková, kdy je volen jiným členem skupiny.

Druhy voleb dle hlediska – obsahového a zaměření. Obsahové hledisko je takové, kde tázaná osoba dává přednost interakcím s jinými osobami – např. typy voleb mohou být pracovní, rekreační, komunikační atd. Podle hlediska zaměření se určuje volba pozitivní (směřující k osobám, ke kterým chováme kladný vztah – sympatie) a volba negativní (k osobám, ke kterým chováme antipatie).

Na následujících obrázcích jsou zobrazeny jednotlivé typy voleb. Na obrázku č. 1 je volba aktivní (kdy respondent sám provádí volby) a na obrázku č. 2 je poté zobrazena volba pasivní (jedinec získává volby od jiných respondentů).

Obr. 1. – Aktivní volba

Obr. 2. – Pasivní volba

1.3 Přehled sociometrických technik

V rámci sociometrie se využívají tyto techniky: test seznámení, test vzájemných působení, test spontánnosti, psychodrama či sociodrama. Jako nejpoužívanější technika se uvádí sociometrický test. Tato technika umožňuje všem členům zkoumané skupiny, určit si své partnery pro různé situace či společenské činnosti.

Psychodrama je technika, která byla vyvinuta pro terapii ve skupině, pro skupinu nebo se skupinou. U psychodramatu je předpokládáno, že části svých problémů se můžeme zbavit tak, že si je přehrajeme jako divadelní role.

Sociodrama – jedná se o terapeutickou a tréninkovou metodu, která využívá hraní různých rolí.

1.4 Sociometrický test

Jak již bylo uvedeno, sociometrický test je nejpoužívanější technikou sociometrie v praxi. Všichni účastníci sociometrického testu si sami zvolí své partnery pro různé životní situace. Někdy je také nazýván sociometrickým dotazníkem. „Nejdůležitější a základní (i když ne jedinou) technikou, pomocí níž sociometrie získává informace, je sociometrický test“ (Chráška, 2007, s. 209).

Důvody, proč se sociometrický test provádí, může být několik. Jedním z nich je potřeba zjištění, jak je zkoumaná skupina lidí integrovaná resp. neintegrovaná. Dalším důvodem

může být zjištění pozic jednotlivých lidí ve skupině – kdo je autorita, ke komu chovají lidé větší sympatie nebo naopak koho ve skupině nemají příliš v oblibě.

Jacob Levy Moreno sám definoval základní kritéria pro konstrukci sociometrického testu. Skupina, ve které se test provádí, by měla být přesně vymezena. Počet voleb, pro které se může jedinec rozhodnout, nemá být limitován. Členové skupiny mají být požádáni, aby se pro svou volbu rozhodli na základě přesně specifikovaného kritéria. Dalším pravidlem je, že výsledek testu by měl sloužit k rekonstrukci skupiny (v případě, že je potřeba). Volby, ať už kladné či záporné, se provádějí anonymně a otázky v testu mají být vytvořeny tak, aby byly zcela jasné každému členu skupiny. Morenem stanovené zásady ovšem dnes nejsou plně dodržovány. Dodržují se zásady přesné specifikace kritéria, zásada o srozumitelnosti otázky a samozřejmě zásada anonymity.

Výstupem ze sociometrického testu je sociogram – grafické znázornění společenských vztahů v malých skupinách. Sociogram tedy vzniká na základě analyzovaných vztahů mezi členy skupiny. „Produktem sociometrie je sociogram, který různou formou, například koncentrickým kruhem nebo systémem koordinát, podává obraz vzájemných vztahů v malé skupině, jako je školní třída nebo pracovní četa.“ (Nakonečný, 1999, s. 69).

1.5 Možnosti využití sociometrie

Sociometrii můžeme považovat za základní metodu, která nám umožní získat spoustu cenných informací o sociálním klimatu třídy ve škole. Pokud učitel použije některé další návazné metody a techniky, může zjištěným sociometrickým údajům přiřadit odpovídající pedagogickou hodnotu a provést zásah k odstranění nevhodných jevů – sociometrická metoda tedy může účinně přispět k řešení mnohých pedagogických problémů. Mezi tyto problémy může patřit např. začlenění nových žáků do kolektivu třídy (nebo žáků odmítaných či izolovaných). Dále může pomoci při organizaci skupinového vyučování či skupinové práce (vliv na efektivitu učení). Může rovněž pomoci při stanovení maximálního počtu žáků ve skupině či třídě v závislosti na věku žáků nebo typu školy. Neméně důležitou funkci může hrát při sestavení třídní samosprávy. Velmi velkou roli může sehrát při prevenci sociálně-patologických jevů v podobě šikany (popř. kyberšikany a dalších).

Výhody realizace sociometrického testu jsou bezesporu velmi jednoduchá konstrukce testu, malá nákladnost jeho provedení a časová nenáročnost realizace. Naopak nevýhodou je časová náročnost na zpracování. Toto je ale vyváženo množstvím získaných informací.

1.5.1 Příklady otázek pro sociometrický test

V pedagogickém institutu v Norimberku zpracovali verzi Bullisova sociometrického testu.

V testu dostane žák tyto otázky:

- Kterého žáka zvolíš v nejbližších volbách za předsedu třídy?
- Koho zvolíš za jeho zástupce?
- Kdybyste měli ve třídě třídní pokladnu, koho bys vybral za pokladníka?
- Kdybys mohl pozvat jednoho nebo více spolužáků na tvé narozeniny, koho pozveš? (napiš jména jednoho až tří žáků)
- Koho z tvých kamarádů se zeptáš, když nebudeš moci být sám se svou úlohou hotov?
- Kdo je ve třídě zvláště nadaný? Např. ve sportu, kreslení apod. Když napíšeš jméno spolužáka, napiš také, v čem vyniká!
- Napiš jméno spolužáka, který ti připadá nejkamarádštější.
- Kdo je ve třídě tvým nejlepším přítelem?

1.6 Vyhodnocení a zpracování sociometrických dat

Metod na zpracování a vyhodnocení testu je několik. Můžeme použít např. metodu grafickou ve formě různých druhů sociogramů. Další z metod zpracování je použití sociometrických matic, kde lze s daty provádět různé algebraické operace. Rovněž je možno vyhodnotit test kvantitativně formou sociometrických indexů, které se vypočítávají na základě sumarizací dat ze sociometrických matic.

1.6.1 Sociogramy

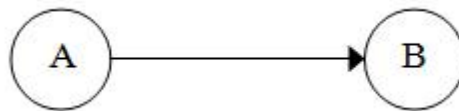
Mezi dvěma jedinci mohou vznikat v rámci sociální skupiny různé druhy vztahů. Tyto vztahy jsou zaznamenávány do tzv. sociogramů. Sociogram je tedy grafické vyhodnocení získaných údajů. „Sociogramy jsou vlastně jakýmsi „mapami“ neformálních vztahů v sociálních skupinách“ (Chráska, 2007, s. 213). Každý jedinec má v sociogramu svůj symbol popř. označení písmenem. Je zde i možnost volby symbolu podle pohlaví respondenta. Grafickým symbolem muže je obvykle trojúhelník a pro ženy se používá symbol kruh. Pozitivní výběry se do sociogramu značí plnou čarou a negativní výběry čarou přerušovanou.

Nyní si popíšeme možnosti, které mohou ve vztahu dvou respondentů nastat. Obrázek č. 3 ukazuje možnost, kdy ani jeden z respondentů neprovedl volbu druhého. Jedná se tedy o vzájemnou lhostejnost.

Obr. 3. – Vzájemná lhostejnost

Další možnost je ta, kdy jeden z respondentů označí druhého pozitivní volbou. Jde tedy o vztah sympatie – lhostejnost (obr. č. 4) resp. lhostejnost sympatie (obr. č. 5). Jedná se o jednostrannou preferenci.

Obr. 4. – Vztah sympatie – lhostejnost

Obr. 5. – Vztah lhostejnost – sympatie

Jednostranná preference může vzniknout nahodile a její stálost nebude velká. Naopak vzájemná sympatie (kdy oba respondenti označí kladnou volbou sebe navzájem) představuje pevný a trvalý svazek a hraje ve vytváření skupin velkou roli. Tato varianta výběru respondentů je zobrazena na obrázku č. 6.

Obr. 6. – Vztah vzájemná sympatie

V sociogramu mohou být uvedeny i záporné volby. Tyto případy jsou vidět na obrázcích č. 7 a č. 8. Na obrázku č. 7 je vidět vztah, kdy respondent A označil respondent B nega-

tivní volbou. Respondent B ale žádnou volbu neprovedl – ani kladnou ani zápornou volbu. Jde tedy o vztah antipatie – lhostejnost.

Obr. 7. – Vztah antipatie – lhostejnost

Podobným způsobem se dá vysvětlit vztah na následujícím obrázku, pouze v obráceném směru. Respondent B provedl negativní volbu a respondent A neprovedl volbu žádnou.

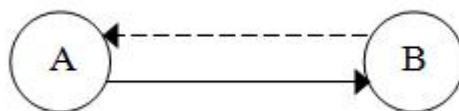
Obr. 8. – Vztah lhostejnost – antipatie

V případě, kdy oba z respondentů provedou zápornou volbu, tedy respondent A provede negativní volbu respondenta B a obráceně, jedná se o vzájemnou antipatii (obrázek č. 9).

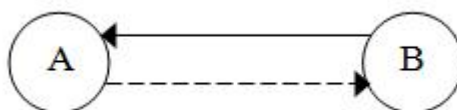
Obr. 9. – Vztah vzájemná antipatie

Poslední dva případy vzájemných voleb jsou takové, kdy dochází ke kombinaci pozitivní a negativní volby. Obrázek č. 10 nám ukazuje situaci, kdy respondent A provedl pozitivní volbu, zatímco respondent B volbu negativní.

Obr. 10. – Vztah sympatie – antipatie

Na dalším obrázku je zobrazena opačná situace. Respondent B provedl pozitivní volbu respondenta A, ale respondent A provedl volbu negativní. Jedná se o vztah antipatie - sympatie.

Obr. 11. – Vztah antipatie – sympatie

1.6.2 Sociometrická pozice

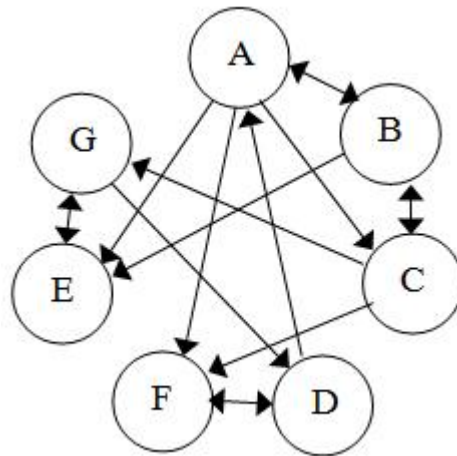
Sociometrická pozice se určuje na základě provedených voleb. Máme k dispozici několik možností hodnocení sociometrické pozice. V případě, že jedinec získal velké množství kladných voleb, bývá označován jako „hvězda“ nebo „lídr“. V opačném případě, kdy respondent získá velké množství záporných voleb, hovoříme o „odmítaném“ či o „outsiderovi“ skupiny.

Ve skupině se také může objevit respondent, který neučiní žádnou volbu (ani kladnou, ani zápornou) a ani žádnou volbu nezíská. Takový jedinec bývá označován jako „izolát“. Nakonečný (1995, s. 58) uvádí, že: „izolát (izolovaný jedinec) není volen a sám nevolí, žije na periferii skupiny a nezajímá se o její život, skupina ho ignoruje.“ Podobným způsobem lze definovat sociometrickou pozici „opomíjený“. Rozdíl je v tom, že opomíjený jedinec provádí volby, ale sám není volen.

V sociogramech se můžeme setkat s expandujícími pozicemi. A to pozitivně expandující a negativně expandující. Pozitivní expanze spočívá v tom, že jedinec provádí mnoho kladných voleb. Negativně expandující provádí volby záporné.

1.6.3 Typy sociogramů

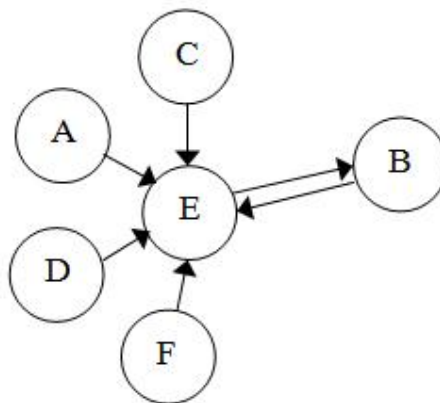
V praxi se využívá několika typů sociogramů. Uvedeme si zde ty nejpoužívanější typy. Prvním typem je kruhový sociogram. Při konstrukci tohoto typu sociogramu jsou všichni členové skupiny umístěni na kružnici. Uvnitř kružnice jsou poté znázorněny vztahy resp. volby jednotlivých členů. Kruhový sociogram je jednoduchý na konstrukci, ovšem není příliš přehledný. V případě většího počtu členů ve skupině, je sociogram nepřehledný a špatně se z něj získávají relevantní informace. Na obrázku č. 12 je vidět ukázka kruhového sociogramu.

Obr. 12. – Kruhový sociogram

1.6.3.1 Individuální sociogram

Dalším typem sociogramu je individuální sociogram. V tomto případě, jak již název napovídá, se jedná o zobrazení vztahu, jen jednoho z respondentů. Tímto typem sociogramu nezjistíme vztahy v celé skupině, ale pouze vztahy jednoho z respondentů a jeho volby (popř. jak byl volen). Použití tohoto typu sociogramu je vhodné jen v určitých případech. „Individuální sociogram je výhodné použít např. tehdy, když potřebujeme analyzovat vztahy jistého jedince k sociální skupině (a vztahy sociální skupiny k tomuto jedinci).“ (Chráška, 2007, s. 214). Na obrázku č. 13 je zobrazena ukázka individuálního sociogramu.

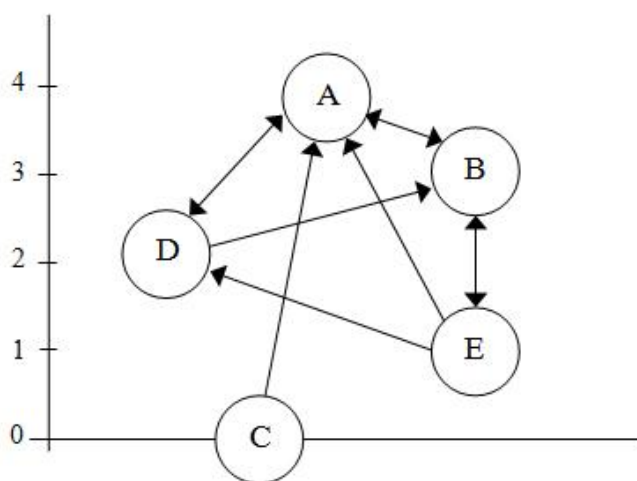

Obr. 13. – Individuální sociogram

Na obrázku č. 13 je zachycena modelová situace, kdy respondent E získal celkem 5 kladných voleb a učinil pouze jednu kladnou volbu.

1.6.3.2 Hierarchický osový sociogram

Při konstrukci tohoto typu sociogramu se jednotlivci ze sociální skupiny zakreslují do soustavy dvou os. Na svislou osu se zobrazuje počet obdržených voleb a na vodorovnou osu se zakreslují samotní respondenti. Tento typ sociogramu se konstruuje buď pro kladné, nebo záporné volby. Pro konstrukci hierarchického osového sociogramu je vhodné dodržovat i některá doporučení. „K dosažení větší přehlednosti tohoto sociogramu se doporučuje umisťovat jedince na vodorovnou osu podle toho, jak jsou si navzájem blízcí. Při konstrukci dbáme, aby se čáry znázorňující jednotlivé volby příliš nekřížily.“ (Chráska, 2007, s. 215).

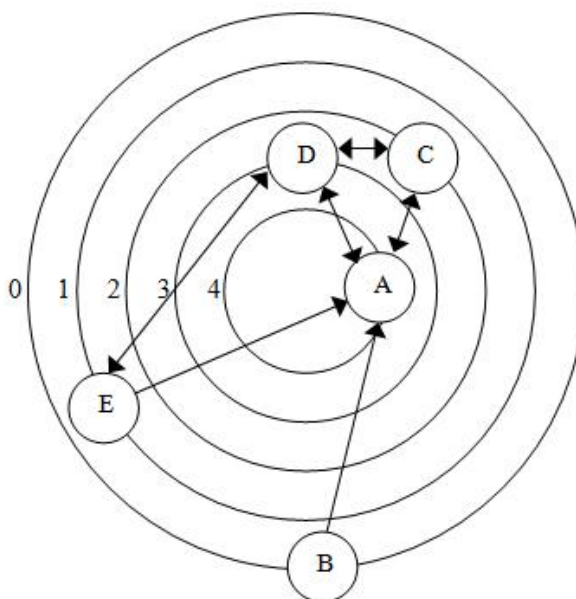
Obr. 14. – Hierarchický osový sociogram

Na obrázku č. 14 je vidět, že respondent A obdržel 4 kladné volby a 2 volby udělil. Respondent B dostal od ostatních celkem 3 kladné volby a 2 volby udělil. Respondent C nezískal ani jednu kladnou volbu a sám udělil pouze jednu. Dále je zde patrné, že respondent D získal ani jednu kladnou volbu a sám udělil pouze jednu. Oproti tomu respondent E udělil 3 kladné volby, zpět získal ale pouze 1 kladnou volbu.

1.6.3.3 Terčový sociogram

Tento typ sociogramu patří mezi nejpoužívanější. Někdy je označován jako hierarchický kruhový sociogram. Konstrukce sociogramu je taková, že se sestrojí určitý počet kružnic, které mají střed ve stejném bodu. Počet kružnic závisí na nejvyšším počtu voleb, které získal jeden respondent. Tento počet se navýší o 1. Na takto vytvořené kružnice umístíme jednotlivce tak, že ten, který získal nejméně voleb, je na největší kružnici. Na další kružnici je jedinec s větším počtem voleb. Takto postupujeme směrem do středu, kde bude uve-

den jedinec s největším počtem voleb. Na terčovém sociogramu je velice názorně vidět, jak vypadá struktura neformálních vztahů v sociální skupině.

Obr. 15. – Kruhový terčový sociogram

Na obrázku č. 15 je vidět kruhový terčový sociogram. Zde je na první pohled patrné, že jedinec A získal nejvíce voleb, protože se nachází ve středu kruhu. Naopak jedinec pod označením B je na okraji kruhu a je tedy jasné, že obdržel nejméně voleb.

1.6.4 Sociometrické matice

Sociometrické matice patří k jednomu z několika způsobů, které se používají k analýze dat, získaných ze šetření. Matice mohou být nespořádané nebo uspořádané. V neuspořádané matici jsou uvedeni všichni členové skupiny v libovolném pořadí. Ti se zanesou do prvního levého sloupce matice. Ve stejném pořadí jako ve sloupci, jsou členové uvedeni na první řádek v matici. Nyní do takto vytvořené struktury budeme na řádky vkládat jednotlivé volby členů skupiny. Na diagonálu matice se nekládají žádné údaje, protože se nepředpokládá, že by někdo ze členů skupiny označoval sám sebe. Pozitivní volby se označují znaménkem + a negativní volby znaménkem -. Je také možné, a doporučuje se to, zaznamenávat oboustranné kladné volby. Takovou volbu můžeme zaznačit např. zakroužkováním v matici. Dole je pod maticí uveden součet jednotlivých voleb. Stejně součty jsou uvedeny i v rámci řádků, tedy vpravo vedle matice. V následující tabulce je zobrazena ukázka neseříděné sociometrické matice.

Tab. 1. – Neuspořádaná matice

	A	B	C	D	E	F	+	-	Σ
A		+		\oplus	-		2	1	3
B			-	+		\oplus	2	1	3
C	+			-	-		1	2	3
D	\oplus		-				1	1	2
E		+	+			-	2	1	3
F		\oplus		-			1	1	2
+	2	3	1	2	0	1	9		
-	0	0	2	2	2	1		7	
Σ	2	3	3	4	2	1			16

Jak lze vidět, tato matice nedává jasný pohled na skupinu a zjištění některých vztahů nemusí být zrovna zřejmé a jednoduché. Proto se matice může za pomoci jednoduchých kroků upravit na matici uspořádanou. Uspořádaná matice by měla splňovat určitá základní kritéria. Jedno z pravidel je takové, že vzájemné výběry členů skupiny jsou soustředěny kolem diagonály matice. Naopak nejvíc od diagonály by se měly objevovat negativní volby. Izolovaní jedinci se budou vyskytovat kolem středu matice.

1.6.5 Sociometrické indexy

Výpočty sociometrických indexů vycházejí z hodnot sociometrických matic. Na základě hodnot matic můžeme spočítat velké množství indexů. Tyto indexy lze rozdělit do tří kategorií – individuální, skupinové a indexy charakterizující strukturu podskupin. Individuální indexy ukazují neformální postavení jedince ve skupině. Skupinové indexy pak popisují skupinu jako celek. Uvedeme si zde některé z indexů.

1.6.5.1 Individuální sociometrické indexy

Mezi hlavní individuální sociometrické indexy patří pozitivní sociometrický status a negativní sociometrický status. „Tzv. pozitivní sociometrický status (PSS) vyjadřuje míru pozitivního přijetí jedince skupinou a negativní sociometrický status (NSS) vyjadřuje míru odmítání (vytlačování) jedince skupinou.“ (Řezáč, 1998, s. 239). Výpočet pozitivního statusu provedeme tak, že stanovíme poměr kladných voleb, které jedinec získal, k celkovému možnému počtu kladných voleb, které mohl získat.

$$PSS = \frac{p}{N - 1}$$

Ve vzorci je p počet získaných kladných voleb a N je počet členů ve skupině. Negativní sociometrický status vypočítáme tak, že místo počtu kladných obdržených voleb, použijeme počet negativních obdržených voleb.

$$NSS = \frac{n}{N - 1}$$

N je opět počet jedinců ve skupině a n je počet negativních voleb, které jedinec obdržel. Na základě těchto dvou indexů je možné vypočítat výsledný status. Ten vypočteme tak, že provedeme rozdíl pozitivního a negativního statusu.

$$V = \frac{p - n}{N - 1} = PSS - NSS$$

Další z řady individuálních sociometrických indexů je index expanzivity (E). Tento index ovšem není možno vypočítat vždy. „Tento index je použitelný pouze v případě, že sociometrický test připouštěl neomezený počet voleb.“ (Chráska, 2007, s. 218).

$$E = \frac{v}{N - 1}$$

N je počet jedinců v sociální skupině a v je celkový počet voleb (kladných i záporných).

1.6.5.2 Skupinové sociometrické indexy

Kromě individuálních indexů, lze počítat i indexy skupinové. Pomocí nich lze charakterizovat skupinu. „Tyto sociometrické indexy slouží k charakteristice skupiny jako celku“ (Chráska, 2007, s. 219). Jako první si představíme index pozitivní skupinové expanzivity. U tohoto indexu jde o průměrný počet kladných voleb, který připadá na jednoho člena skupiny.

$$E_p = \frac{p_s}{N}$$

Hodnoty ve vzorci jsou následující: p_s je celkový počet obdržených kladných voleb a N je počet členů v sociální skupině. Obdobně můžeme vypočítat index negativní skupinové expanzivity.

$$E_n = \frac{n_s}{N}$$

Místo N dosadíme do vzorce počet členů skupiny a n_s je celkový počet uskutečněných záporných voleb v rámci skupiny.

Dalším indexem je index skupinové koheze neboli soudržnosti. Jedná se vlastně o poměr počtu vzájemných výběrů a celkového počtu možných vzájemných výběrů.

$$K = \frac{d}{\frac{N \cdot (N - 1)}{2}}$$

Pro výpočet dosadíme za proměnnou d počet vzájemných uskutečněných kladných voleb a N je počet členů ve skupině. Pro použití tohoto vztahu je ale potřeba dodržet pravidlo, že počet voleb nebude omezen. „Uvedený vztah pro výpočet indexu skupinové koheze platí v případě, že počet voleb v sociometrickém testu není omezen.“ (Chráška, 2007, s. 219).

Index skupinové koherence určuje, jak jsou členové skupiny vzájemně vázáni. Ve vzorci použijeme proměnnou d (počet kladných vzájemných voleb) a proměnnou p_s (celkový počet kladných voleb ve skupině).

$$K_o = \frac{d}{p_s}$$

Poslední index, který si ukážeme, je index skupinové integrace. U tohoto skupinového indexu se určuje stupeň zapojení jedinců do skupiny. Při výpočtu vycházíme z počtu izolovaných a opomenutých jedinců. Jak již bylo uvedeno výše, izolovaný jedinec je takový, který neudělí ani sám nezíská žádnou volbu. Opomíjený jedinec je pak takový, který sice provede nějakou volbu, ale sám žádnou nezíská. Ve vzorci pak dosadíme do proměnné N_o právě počet opomíjených jedinců a do proměnné N_i počet jedinců izolovaných.

$$I_g = \frac{1}{N_o + N_i}$$

2 SOCIÁLNÍ SKUPINY

Sociální skupiny můžeme rozdělit podle různých kritérií. Mohou vznikat skupiny např. na základě délky svého trvání, tedy skupiny trvalé a situační. Trvalá skupina může být někdy označována jako dlouhodobá, skupina situační je pak označována jako krátkodobá. Určení času je v takovém případě vždy relativní. Jako trvalou skupinu, můžeme chápat např. rodinu. Situační skupina je skupina, která vzniká na základě nějakého sociálního jevu. Může se jednat např. o skupinu studentů na přednášce.

2.1 Skupiny dobrovolné a povinné

Další možností rozdělení sociálních skupin je na skupiny dobrovolné a skupiny povinné. Zde záleží na míře rozhodnutí jedince, zda chce do dané skupiny patřit či nikoliv. Jako u skupin dělených z hlediska délky trvání, i zde je pohled na dobrovolnost relativní. V některých případech se může stát, že se ve stejné skupině potkají dva jedinci, kdy jeden je ve skupině dobrovolně a druhý nikoliv. „Znamená to, že jedna a táž sociální skupina může být pro každého z aktérů z hlediska členství jinou a že takové posouzení sociální skupiny je vždy relativní.“ (Novotná, 2010, s. 65).

2.2 Skupiny podle otevřenosti

Sociální skupiny můžeme rovněž rozdělit podle jejich otevřenosti – skupiny otevřené a skupiny uzavřené. Skupiny, které jsou zcela otevřené nebo zcela uzavřené, se v praxi prakticky nevyskytují. U sociálních skupin se tedy spíše určuje, zda se skupina přibližuje otevřené skupině nebo naopak. „Otevřenými sociálními skupinami rozumíme takové sociální skupiny, které v kontinuu otevřenosti a uzavřenosti směřují k otevřenosti, tzn., že, vykazují spíše znaky otevřenosti než uzavřenosti a u uzavřených sociálních skupin je tomu naopak.“ (Novotná, 2010, s. 66). Například velmi otevřená skupina je taková, do které je velmi jednoduché vstoupit popřípadě z ní vystoupit. Naopak u velmi uzavřené skupiny lze do takové velmi těžce vstoupit a rovněž je velmi těžké z ní vystoupit.

2.3 Skupiny formální a neformální

Podle kritéria struktury lze sociální skupiny dělit dle míry formálnosti – neformální a formálnější. Vztahy ve skupině mohou být formální nebo neformální. Formální vztahy jsou takové, které jsou oficiálně stanovené (institucionálně). Neformální pak takové, které vznikají spontánním způsobem, vznikající dobrovolně na základě vzájemných sympatií (antipa-

tií). Sociální skupiny, jsou povětšinou neformální a jejich formálnost roste s jejich velikostí. „Formalizace roste především s velikostí sociální skupiny. Formálnosti přibývá spolu s naplňováním potřeby pro organizování skupinových činností a může se tak stát, že se sociální skupina rozhodne pro založení organizace.“ (Novotná, 2010, s. 67).

2.4 Skupiny podle velikosti

Nesmíme rovněž opomenout rozdělení sociálních skupin podle jejich velikosti na sociální skupiny malé a sociální skupiny velké. Chráska (2007, s. 208) definuje malou sociální skupinu takto: „Malá sociální skupina je seskupení lidí, které se vyznačuje některými základními znaky. Mezi ně patří např. to, že její členové jsou spojeni určitými společnými cíli, vzájemně se znají, komunikují spolu a vytvářejí společné normy, které jsou pro chování členů ve skupině závazné.“

Malou sociální skupinou rozumíme skupinu, která má tyto znaky:

Sdružení dvou a více osob (30 – 40), které mají společné cíle

- vzájemně se znají,
- komunikace probíhá tváří v tvář,
- svazky jsou trvalejší,
- vytvářejí společné normy platné pro členy skupiny.

2.5 Skupiny primární a sekundární

Primární skupinu definoval jako pojem Charles Horton Cooley. Ten definoval pět základních kritérií, podle kterých lze skupinu označit jako primární. První podmínkou je kontakt tváří v tvář. Druhou podmínkou je důvěrnost interakcí a vztahů ve skupině. Třetí podmínka určuje počet členů ve skupině. Mělo by se jednat o relativně malou sociální skupinu. Další podmínkou je stálost této skupiny a poslední podmínka je založena na neinstrumentálnosti, tedy, že členství v takové skupině není účelové. Jako primární je označena taková sociální skupina, která splňuje všech těchto pět podmínek. Jako příklad primární skupiny, můžeme uvést např. rodinu. Do sekundárních skupin pak bude patřit např. kolektiv žáku ve školní třídě.

2.6 Skupiny členské a referenční

Skupiny lze také dělit na členské a vztažné neboli referenční. Příkladem členské skupiny může být například školní třída, tedy skupina, ve které je člověk fyzicky zařazen. Vztažná skupina je taková, ve které by chtěl být člověk přítomen. „Touží-li nějaký žák být členem jiné školní třídy, protože se mu jeví přitažlivější a přínosnější, jde už o skupinu vztažnou, referenční.“ (Řezáč, 1998, s. 187).

2.7 Školní třída jako sociální skupina

Školní třída má bezesporu velký vliv na osobnost žáka. Je to prostředí, ve kterém tráví velkou a podstatnou část svého času, a je to tedy velmi významné sociální prostředí. „Školní třída tvoří vedle rodiny nejvýznamnější část sociálního prostředí.“ (Řezáč, 1998, s. 205). U školní třídy můžeme hovořit o skupině, která vzniká jako formální. „Školní třída je typickou formální skupinou jak z hlediska svého vzniku, tak i funkce.“ (Řezáč, 1998, s. 206).

3 DALŠÍ METODY PEDAGOGICKÉHO VÝZKUMU

Nyní se zaměříme detailněji na vybrané metody sběru dat a výzkumů. Podrobněji se podíváme na metodu pozorování, interview a dotazník.

3.1 Pozorování

Pozorování patří mezi nejstarší a zároveň nejrozšířenější metodu pro získávání dat či informací. „Pozorování je výzkumnou metodou tehdy, je-li záměrné, cílevědomé, plánovité, systematické a řízené (výzkumník pracuje podle projektu, který obsahuje cíl pozorování, předmět pozorování, časový harmonogram, použité prostředky shromažďování dat, způsoby registrace jevů a jejich vyhodnocování).“ (Skutil, 2011, s. 101).

3.1.1 Rozdělení pozorování

Pozorování lze provádět buď krátkodobě, nebo dlouhodobě. Hranice mezi krátkodobým a dlouhodobým pozorováním ovšem nebývá většinou nějak přesně vymezena. „Krátkodobých pozorování je využíváno většinou k praktickým účelům v každodenní praxi.“ (Chráška, 2007, s. 151). Dlouhodobé pozorování je zaměřeno spíše na vědecké pozorování a důkladné prozkoumání nějakého jevu. Dlouhodobé pozorování je označováno jako longitudinální. Pozorování lze také rozdělit podle toho, kdo jej provádí. V případě, že se jedná o pozorování vlastní činnosti, jedná se o introspekci. Když pozorujeme jiné lidi a jejich činnost, jde o extrospekci.

Pozorování lze také rozdělit na přímé a nepřímé. Jak už název napovídá, záleží na tom, zda se pozorovatel se zkoumaným objektem setká přímo či nikoliv.

Pozorování můžeme definovat i takto: „Pozorování zahrnuje sledování lidí ke zdokumentování jejich chování.“ (Gordon, 2015, s. 4). U Gavory (2010, s. 94) pak můžeme nalézt i definici pozorovacích systémů: „Pozorovací systémy jsou komplexními nástroji, které jsou připraveny na práci pozorovatele. Obsahují podrobný popis pozorovaných kategorií jevů, způsob jejich identifikace, záznamu a vyhodnocení“.

Kvalitu pozorování můžeme posuzovat s ohledem na splnění stanovených požadavků. Jako hlavní požadavky jsou uváděny tyto čtyři – specifikace objektu pozorování, zaměřenost pozorování na cíl, organizovanost pozorování a přesný záznam pozorování. Pro vysvětlení těchto požadavků je vhodné použít následující otázky. Pro specifikaci objektu pozorování je potřeba nalézt odpověď na otázku: „Co se má pozorovat?“. U cíle je otázka „Co je třeba

zjistit?“, u organizovanosti pozorování pak hledáme odpověď na otázku „Jak toho dosáhnout?“. Poslední otázka se týká záznamu pozorování, tedy „Jak to zachytit?“.

U pozorování se klade důraz i na to, zda je dostatečně validní a reliabilní. Validita se určuje podle toho, zda pozorujeme opravdu to, co se má pozorovat. Reliabilita znamená, že pozorování není zatíženo množstvím chyb. Jak uvádí Chráska (2007, s. 152): „Reliabilita pozorování souvisí s validitou, ale není s ní totožná“. Reliabilitu lze zjišťovat dvěma způsoby. „Prvním způsobem je míra shody mezi dvěma (resp. více) pozorovateli. Druhý způsob, který se považuje za přiměřenější, vychází z výpočtu vnitřní konzistence pozorovacího systému.“ (Gavora, 2010, s. 103).

Pozorování může být ovlivněno celou řadou faktorů, které v jeho průběhu působí. Mezi tyto faktory patří například předsudky, tendence k průměru, kontrast či shovívavost pozorovatele. Předsudky mohou v tomto případě znamenat, že pozorovatel přejímá názory na žáka od ostatních učitelů nebo se jedná o různé představy o tom, jak se chová žák z různých společenských vrstev. Tendence k průměru pak znamená, že se pozorovaným jevům dává spíše střední intenzita než intenzita vysoká nebo nízká. Shovívavost pozorovatele pak může zapříčinit to, že jevy jsou hodnoceny mírněji, než by si zasloužily. Kontrast znamená, že je zde snaha hodnotit méně ty vlastnosti žáka, ve kterých se pozorovatel domnívá, že v nich on sám vyniká a opačně.

Jeden z typů pozorování je strukturované pozorování. Jak název napovídá, bude se jednat o nějaké rozčlenění či strukturování. „Při kvantitativně orientovaném výzkumu pozorovatel už před začátkem pozorování ví přesně, co a jak bude posuzovat. Stanovil si druhy jevů, na které se při svém pozorování zaměří.“ (Gavora, 2010, s. 93). Mezi techniky strukturovaného pozorování patří například technika A. A. Bellacka či technika frekvenční a sekvenční analýzy.

3.1.2 Výhody a nevýhody pozorování

Výhodou je, že pozorovaná situace je zaznamenávána bezprostředně v čase, kdy se odehrává, oproti jiným metodám, které zkoumají minulé nebo budoucí chování. Toto je ale zároveň i určité omezení na pozorování. „Výhodou pozorování je především to, že nezávisí na schopnosti pozorovaného poskytnout informace, ale že fixuje určitý úsek chování daného člověka buď v interakci s druhými lidmi, nebo s vnějším předmětným světem.“ (Surynek, 2001, s. 126).

Nevýhodu pozorování spatřuji v tom, že se můžou posuzovat pouze vnější projevy pozorovaného jevu či jedince a to jak se chová vůči ostatním. Nelze ovšem vidět, co si dotyčný člověk myslí a co se odehrává uvnitř člověka. Něco je možno zachytit díky např. neverbální komunikaci nebo můžeme zjistit pocity např. podle výrazu tváře. Takto zjistíme ale jen velmi málo informací. Pozorování se tak může uplatnit v praxi v kombinaci s dalšími metodami výzkumu. „Pozorování se často uplatňuje v sociologických a sociálně psychologických výzkumech v kombinaci s metodou dotazování, kterou se dají omezení pozorování do určité míry kompenzovat.“ (Surynek, 2001, s. 126).

3.2 Dotazník

Dotazník je velmi často používanou metodou v pedagogickém výzkumu. „Dotazník je snad nejrozšířenější pedagogickou výzkumnou technikou vůbec.“ (Skutil, 2011, s. 80). Časté využívání dotazníku je přisuzováno tomu, že je velmi jednoduché jej sestavit. Jednoduchost konstrukce dotazníku je ovšem jen zdánlivá. Neodborně sestavený dotazník nemá velkou vypovídací hodnotu. Dotazník je jedna z forem širšího pojmu – dotazování. Druhou formou dotazování je interview. Dotazník je vlastně soubor otázek, které jsou kladeny účastníkům šetření. Takovýto účastník dotazníkového šetření se nazývá respondent. „Samotný dotazník je soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně.“ (Chráška, 2007, s. 163). Dotazník se někdy nazývá anketou. Toto označení ale není úplně vhodné. Jako anketa se označuje takové šetření, do kterého účastníci vstupují dobrovolně. „Někdy se ve stejném významu jako dotazník užívá termín anketa.“ (Chráška, 2007, s. 163).

3.2.1 Struktura dotazníku

Základním prvkem dotazníku je položka. Někdy je položka mylně zaměňována za otázku. Otázka není ovšem správné označení, protože některé položky nemusí být otázkou, ale slouží k výběru z několika hodnot, tedy např. „Vyberte počet volitelných předmětů.“ – respondent zde označí, jednu z možností. „Označení položka je obecnější, protože některé položky nemusí mít formu otázky, nýbrž např. formu příkazu“ (Chráška, 2007, s. 164).

Dotazník by měl mít tři části. V první části je hlavička dotazníku, kde jsou uvedeny základní údaje o instituci či zadavateli dotazníku. Je zde vysvětlen důvod a cíle dotazníku. Může zde být uveden důraz na význam odpovědí respondenta. Dále jsou zde uvedeny po-

kyny k vyplnění, popř. názorný návod, jak dotazník vyplnit. Ve druhé části jsou samotné položky dotazníku. Zde také záleží na pořadí jednotlivých položek. Na úvod je vhodnější zařadit jednodušší a zajímavější položky. „Obyčejně na prvních místech bývají otázky lehčí a přitažlivější.“ (Gavora, 2010, s. 123). Je to z toho důvodu, abychom respondentovi od vyplňování dotazníku neodradili. Postupně zařazujeme těžší otázky. Na konci dotazníku je vhodné zařadit opět nějaké lehčí otázky, protože respondent může být z dotazníku a vyplňování položek již unaven. V poslední části dotazníku je umístěno poděkování respondentovi za vyplnění položek a spolupráci. „Konstrukce dotazníku je komplexním postupem, tedy není jen jednoduše sestaveným souborem otázek“ (Skutil, 2011, s. 81).

3.2.2 Typy položek dotazníku

Položky se mohou rozdělovat podle několika hledisek. Většinou se rozdělují podle cíle, obsahu a formy. Pokud budeme rozdělovat položky podle cíle, jde o položky obsahové – zjišťující informace nutné k dosažení cíle, a položky funkcionální – pro optimální průběh dotazníku. „Obsahové položky zjišťují údaje, které jsou nutné pro splnění výzkumného záměru.“ (Chráska, 2007, s. 164). Při rozdělení položek podle formy odpovědi máme položky otevřené a uzavřené. U otevřených položek není respondentovi nabídnuta žádná volba odpovědi a respondent se má k předmětu položky vyjádřit. Hlavním problémem otevřených položek je to, že respondenti mohou odpovídat tak, jak chtějí. To působí komplikaci při vyhodnocování takovýchto položek. Proto není vhodné do dotazníku vkládat příliš velké množství otevřených položek.

Uzavřené neboli strukturované položky jsou takové, kde se respondentovi předkládá určitý počet předem připravených otázek. Toto je pak velká výhoda s ohledem na vyhodnocení takto připraveného dotazníku. Další výhodou uvádí Chráska (2007, s. 166): „Často také respondenti ochotněji vyplňují dotazník s již připravenými odpověďmi“. Naopak pevně dané odpovědi přinášejí i určitá omezení a nevýhody. Jedna z nevýhod je pak to, že se nám málo kdy podaří do odpovědi vložit všechny dostupné možnosti. Uzavřené položky mohou být dichotomické a polynomické. Dichotomické položky jsou takové, kdy máme pouze dvě odpovědi. Tyto odpovědi se mohou vzájemně vylučovat (ano – ne) nebo nemusí. Kde se odpovědi vzájemně nevylučují, se jedná o nepravou dichotomii. U položek polynomických máme k dispozici více než dvě odpovědi. Jako východisko z omezení na počet dostupných odpovědí je použití polo uzavřené položky. V takovém případě je jako jedna z možných od-

povědí uvedena nabídka jiné odpovědi. Zde tedy může respondent, pokud mu nevyhovuje žádná z navrhovaných odpovědí, vyplnit položku podle svého uvážení.

Další možností jsou škálové položky. U takové položky respondent vybírá hodnotu na nějaké škále, např. na číselné řadě od 1 do 5. Často se využívají tzv. škály Likertova typu – většinou sedmibodová škála.

Při vytváření dotazníku není nutné dodržet stejný typ položek v celém dotazníku. Opak je pravdou a je daleko vhodnější použít kombinaci různých typů položek. „V dotazníku nemusí nevyhnutelně vystupovat jen jeden druh otázek. Naopak, střídá-li se více typů, zlepšuje to pozornost, vyvádí to respondenta ze stereotypu.“ (Gavora, 2010, s. 128). Střídání typů položek by ale nemělo být zase použito ve velké míře, aby naopak neodvádělo respondentovu pozornost a nerozptylovalo jej.

3.2.3 Validita a reliabilita dotazníku

Validita jednotlivých položek je velmi rozdílná. U položek, které se zabývají fakty (věk, pohlaví, vzdělání, zaměstnání atd.) je validita velmi vysoká. Respondenti na tyto typy položek totiž odpovídají většinou zcela přesně. Nižší validita pak bývá u položek, kde je zapotřebí nějaký odhad. Například u položky, kde se zjišťuje počet přečtených knih v minulém roce nebo počet hodin strávených sportováním. Je rovněž zajímavé, že validita položek závisí i na tom, zda je dotazník anonymní či nikoliv. Gavora (2010, s. 128) uvádí, že: „Anonymní dotazníky v zásadě přinášejí pravdivější informace než neanonymní“. Anonymní dotazníků však může být také někdy na škodu. „V některých případech však respondent považuje anonymní dotazník za nedůležitý a odpovídá povrchně.“ (Gavora, 2010, s. 128).

Reliabilita nám určuje, jak je dotazníkové šetření přesné. „V některých případech lze reliabilitu dotazníkového šetření posuzovat také tak, že dotazník předložíme týmž respondentům po uplynutí určitého optimálního období znovu.“ (Chráska, 2007, s. 171). Dotazníkové šetření tedy provedeme dvakrát s určitým časovým odstupem. Zde je ovšem potřeba brát v úvahu to, aby doba odstupu mezi šetřeními byla správně zvolena. Pokud je doba velmi krátká, mohou si respondenti zapamatovat své odpovědi. Pokud bude doba naopak velmi dlouhá, může dojít ke změně zkoumaného jevu.

3.2.4 Pravidla pro tvorbu dotazníku

Pro kvalitní dotazníkové šetření je potřeba dodržet pravidla pro jeho vytváření. Zde je uveden seznam základních pravidel.

1. Položky dotazníku musí být jasné a srozumitelné. Je třeba brát ohled na to, kdo bude dotazník vyplňovat. Pokud je položka jasná tvůrci dotazníku, neznamena to nutně, že ji budou chápat i respondenti.
2. Formulace položky musí být jednoznačná. Položka tedy musí být vytvořena tak, aby nedocházelo k mylnému výkladu položek a aby respondent plně pochopil její znění.
3. Položky dotazníku by neměly být dlouhé a složité.
4. Nepoužívat položky, ve kterých se dotazujeme na více věcí.
5. V položkách nepoužívat záporné výrazy.
6. Používat takové položky, na které jsou respondenti schopni odpovědět.
7. Každý dotazník musí obsahovat jasné pokyny k jeho vyplnění

Pro úspěšné provedení dotazníku je nutné dát respondentům záruku, že zjištěné informace nebudou použity proti jejich osobám. Bývá tedy vhodnější provést anonymní dotazníky. Zde se ale může objevit to riziko, že anonymní dotazníky povedou k menší odpovědnosti při vyplňování či dokonce k odpovědím, které budou schválně vyplňovány špatně.

3.2.5 Provedení dotazníkového šetření

Způsobů, kterými dotazník předáme respondentům, je několik. Jednou možností je osobní předání dotazníku. Tento způsob ovšem není vždy možné realizovat. V takovém případě je velmi velká návratnost dotazníků, protože po jejich vyplnění dojde k jejich odevzdání. Pokud není možné dotazníky předat respondentům osobně, je zde možnost je rozeslat poštou. U dotazníku zasláného poštou je vhodné přiložit průvodní dopis, kde je vysvětleno proč probíhá šetření, volba respondenta a termín, do kdy je potřeba dotazník odeslat zpět. Při rozesílání dotazníku poštou je velmi malá návratnost. Na návratnosti dotazníku se podílí i další vlivy. „Bylo např. prokázáno, že dotazníky vracejí spíše lidé s vyšším vzděláním, lidé s větší odpovědností a kladným postojem ke zkoumané problematice.“ (Chrásková, 2007, s. 175). Druhou možností je předání dotazníků respondentům prostřednictvím jiné osoby.

Jako vhodnější metodu rozesílání dotazníků vidím v elektronické podobě. V dnešní době je možné vytvářet různé online dotazníky. Na tuto problematiku se specializuje spousta

webových stránek. Z těch nejznámějších bych jmenoval např. survio.com (pracuje i české jazykové verzi) nebo stránky vyplnto.cz. Tyto webové aplikace umožňují rozeslat dotazník do mailové schránky uživateli, popřípadě jim zaslat mailem odkaz na dotazník. Myslím si, že zde bude mnohem větší návratnost než u dotazníků rozesílaných poštou. Vyhodnocení elektronických dotazníků také nabízí určitý komfort a rychlost. Můžeme zde narazit i na různé nástroje zpracování dotazníků, včetně např. rozmanitých grafických výstupů.

3.2.6 Výhody a nevýhody dotazníků

Některé kladné a záporné rysy dotazníkového šetření už zde byly naznačeny. Nejprve si uvedeme výhody tohoto způsobu získávání informací. Mezi základní výhody patří bezesporu to, že provedení dotazníkového šetření není nijak nákladné. Jde prakticky o jeden z nejlevnějších způsobů provádění průzkumu. „Očekává se od nich, že s poměrně nízkými náklady zjistíme informace o populaci, kterou zkoumáme.“ (Gulová a Šíp, 2013, s. 216). Jako další výhodu bych viděl to, že při provádění šetření a zaslání dotazníků poštou či elektronicky, není ovlivněn respondent osobou zadavatele a respondenti si mohou sami určit dobu, kdy dotazník vyplní.

Mezi nevýhody pak musíme zařadit fakt, že při rozeslání poštou je malá návratnost dotazníků a respondent má dostatek času na rozmyšlení odpovědi, což může mít vliv na zachycení spontánní odpovědi. V tomto případě pak není možná ani kontrola, kdo skutečně dotazník vyplňoval a zda na respondenta při vyplňování dotazníku nepůsobily nějaké rušivé vlivy. Další nevýhodu dotazníku uvádí Chráska (2007, s. 163): „Dotazníkové metodě bývá často oprávněně vytýkáno, že nezjišťuje to, jací respondenti (pedagogická realita) skutečně jsou, ale jen to, jak sami sebe (pedagogickou realitu) vidí, nebo chtějí, aby byli viděni“. Nevýhoda je taky to, že pokud je dotazník neodborně sestaven, má malou výpovědní hodnotu.

Určitý vliv na vyplnění dotazníků má určitě i fakt, že respondent musí správně pochopit otázku – „Zamlčeným předpokladem, na němž jsou dotazníkové nástroje postaveny, je, že lidé rozumějí „správně“ položkám formulovaným v dotazníku.“ (Gulová a Šíp, 2013, s. 216).

3.3 Interview

Jedná se o anglický výraz, který se skládá ze dvou slov. Slovo inter můžeme přeložit jako „mezi“ a view znamená v překladu pojem „pohled“ nebo „názor“. Mnohdy se pro označení

této metody výzkumu používá slovo rozhovor. Toto označení ovšem není zcela správné, protože rozhovor je daleko širší pojem. „Význam tohoto slova je širší. Ne každý rozhovor je interview.“ (Gavora, 2010, s. 136).

Při interview dochází k navázání osobního kontaktu mezi výzkumníkem a respondentem. Úkolem výzkumníka by mělo být navození co nejvhodnější a nej přátelštější atmosféry. Tento jev se nazývá raport. Definici raportu uvádějí ve svých knihách i autoři Chráska a Gavora. „Vytvoření vzájemně příjemného, uvolněného vztahu mezi výzkumníkem a respondentem se označuje termínem raport.“ (Chráska, 2007, s. 182). „Raport znamená navázání přátelského vztahu a vytvoření otevřené atmosféry.“ (Gavora, 2010, s. 136). Pokud se nepodaří výzkumníkovi tento vztah navázat, hrozí ze strany respondenta neochota spolupracovat a v krajním případě může vést až k odmítnutí interview. V interview můžeme zkoumat nejen odpovědi na zadávané otázky, ale díky osobnímu kontaktu můžeme zjišťovat i další informace. Tyto informace mohou být zachyceny z chování respondenta či jeho neverbální komunikace. „Jedná se totiž o proces, který se vyznačuje velmi vysokou interakcí mezi tazatelem a dotazovaným.“ (Skutil, 2011, s. 89).

Interview můžeme dát přednost před dotazníkem např. tehdy, když potřebujeme získat bezprostřední či důvěrné odpovědi. Dále lze použít v případě, že mají respondenti problémy s písemným vyjádřením. Rovněž pokud nám jde o návratnost, je určitě vhodnější použít jako výzkumnou metodu interview než dotazník.

3.3.1 Rozdělení interview

Interview obsahuje podobně jako dotazník různé otázky. Na základě těchto otázek můžeme interview rozdělit na strukturované, nestrukturované a polostrukturované.

Ve strukturovaném interview jsou odpovědi na otázky dopředu pevně dány. Jde vlastně svým způsobem o ústní dotazník a tazatel postupuje podle jakéhosi psaného scénáře. Odpovědi na otázky ve strukturovaném interview jsou posléze snadněji zpracovatelné. S ohledem na čas je tento typ nejméně náročný. Při takovém interview může být problém v navázání kontaktu mezi respondentem a výzkumníkem.

Naproti tomu je u nestrukturalizovaného interview úplná volnost v otázkách a odpovědích. „Interview zahrnuje dotazování lidí na otevřené otázky, to znamená, že jste pro ně nestanovili předem dané odpovědi.“ (Gordon, 2015, s. 4). Tento typ se přibližuje normální komunikaci mezi lidmi. I zde jsou klady a zápory. „Takové interview přináší nové, často ne-

předpokládané informace. Na druhé straně se však tyto údaje obtížněji vyhodnocují.“ (Gavora, 2010, s. 137). Výhodou je také to, že navázání kontaktu mezi výzkumníkem a respondentem je daleko jednodušší než u strukturovaného interview.

Polostrukturované interview je kombinace obou výše uvedených typů. Používají se jak otevřené otázky, tak uzavřené. „Respondentům se v tomto případě nabízí k jednotlivým otázkám vždy několik alternativ odpovědí, ale navíc se od nich požaduje vysvětlení nebo zdůvodnění.“ (Chráška, 2007, s. 183).

Podle počtu účastníků můžeme rozdělit interview na individuální a skupinové. U skupinového interview se jedná o více účastníků. Výhodou skupinového interview je to, že účastníci nepocítují otázky moc osobně. Velikost skupiny je optimální mezi 6 až 10 respondenty. „Skupiny jsou sestaveny tak, aby v nich byli lidé stejného věku, pohlaví a stejně zájmově orientovaní apod.“ (Surynek, 2001, s. 112).

3.3.2 Pravidla pro interview

Pro zjišťování informací pomocí interview je vhodné dodržovat některá pravidla. Prvním pravidlem bude určitě volba prostředí. Na prostředí, kde se interview provádí, bude záležet i jeho průběh a samozřejmě i odpovědi respondenta. Ohledně volby prostředí Gavora (2010, s. 137) uvádí: „Prostředí, ve kterém se uskutečňuje interview, musí být tiché, klidné, podle možnosti izolované od jiného dění“. Nejen na prostředí je potřeba klást důraz. Stejně jako prostředí je důležité i to, kdo je u interview přítomen. „Interview by neměly být svědkem osoby, jichž se netýká.“ (Chráška, 2007, s. 183). Podobným způsobem se vyjadřuje k přítomnosti jiných lidí při interview Gavora (2010, s. 137): „Přítomnost jiných lidí při interview, může navodit nežádoucí reakce respondenta“.

Na interview by měl být určen dostatečný časový prostor. Nemělo by docházet k tomu, že tazatel bude sledovat čas či na tuto skutečnost nějak upozorňovat. Mohlo by tím dojít opět k ovlivnění respondenta.

3.3.3 Záznam údajů při interview

Záznam údajů může probíhat několika způsoby. Záznam má samozřejmě velký význam. Můžeme v průběhu interview provádět písemný záznam. Záznam lze také pořídit až po skončení interview. Má to ale opět své pro a proti. Když budeme provádět písemný záznam v průběhu interview, můžeme tím navodit nepříjemnou atmosféru. Pokud budeme provádět záznam až po skončení interview, riskujeme tu možnost, že na některé informace zapome-

neme a tím může dojít ke zkreslení výsledků. V současnosti je možné používat různé moderní technické prostředky. Z interview můžeme provádět audio nebo i video záznam. V takovém případě, ale musí respondent souhlasit s použitím těchto technických prostředků. Opět je zde ale možnost, že tyto prostředky ovlivní respondentovy odpovědi z důvodu rozptylování či odvádění pozornosti. Kladem použití technických prostředků je to, že záznam budeme moci analyzovat i několikrát a k analýze záznamu mohou být přizvány i jiné osoby.

3.3.4 Výhody a nevýhody interview

Nesporná výhoda u interview je to, že dochází k bezprostřednímu navázání kontaktu mezi respondentem a tazajícím. Můžeme sledovat reakce respondenta a neverbální komunikaci. Nevýhody jsou pak takové, že tazatel může ovlivnit odpovědi respondenta, je zde značná časová náročnost na provádění interview a z toho plynoucí náklady na provedení.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 PŘÍPRAVA PRŮZKUMU

V praktické části bakalářské práce se zaměříme na zkoumání neformálních vztahů ve skupině žáků. Pro tento průzkum bude potřeba sestavit sociometrický test. Otázky v testu budou takové, aby se podle nich daly objasnit vztahy uvnitř skupiny.

4.1 Výběr metody průzkumu

Na základě zjištěných informací o metodách průzkumu v teoretické části, kdy byly jednotlivé metody představeny a popsány jejich výhody a nevýhody, došlo k výběru té metody, která se jevila jako nejvhodnější pro tuto bakalářskou práci. Pro průzkum byla tedy zvolena metoda sociometrie.

Sociometrii, jako metodu průzkumu, jsem si i vybral proto, že se jedná o velmi populární nástroj. Je také nutno podotknout, že mnoho autorů píše o sociometrii jako o jedné z nejvhodnějších metod pro průzkum vztahů v malých sociálních skupinách. „Sociometrie je nepochybně jednou z nejvýznamnějších metod základního i aplikovaného výzkumu v sociální psychologii (např. v sociální psychologii výchovy, organizace a jinde), která je též používána v sociologii.“ (Nakonečný, 1999, s. 42).

4.2 Místo průzkumu

Za místo průzkumu byla zvolena střední škola, ve které pracuji. Jedná se o Obchodní akademii a Vyšší odbornou školu ve Valašském Meziříčí. Na této škole jsou žákům k dispozici tři studijní obory – Informační technologie (18-20-M/01 – čtyřleté studium), Obchodní akademie (63-41-M/02 – čtyřleté studium) a Veřejnosprávní činnost – (68-43-M/01 – čtyřleté studium). Vyšší odborná škola nabízí jen jeden obor – Informační technologie v podnikové praxi (26-47-N/14).

4.3 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu bylo, zjišťování neformálních vztahů ve školní třídě. Výstupem průzkumu bude rozdělení studentů jedné ze tříd do tříčlenných skupin. Rozdělení do trojic je z toho důvodu, že každý ze studentů bude zodpovídat za určitou část projektu (marketing, účetnictví, sklad). Studenti budou v takto sestavených skupinách společně pracovat na projektu v rámci předmětu Ekonomika, který mají od prvního do čtvrtého ročníku. Projekt budou zpracovávat ve výuce předmětu v rámci druhého ročníku studia.

4.4 Volba skupiny

Jako skupina, kde bude probíhat průzkum, byla zvolena třída prvního ročníku oboru Informační technologie. V této třídě je celkem 15 žáků, z toho jsou 3 dívky. Průzkum byl realizován v lednu roku 2016.

4.5 Konstrukce dotazníku

Při konstrukci dotazníku je potřeba dodržovat určitá pravidla.

1. Je nutné stanovit přesné hranice skupiny.
2. Každý člen skupiny může provést neomezený počet voleb.
3. Formulace otázky musí být jasná všem respondentům.
4. Zaručení anonymity.

Tato pravidla byla při konstrukci dotazníku samozřejmě zohledněna. Skupina byla přesně vymezena. Jednalo se o jednu třídu a respondenti byli seznámeni s tím, že musí provádět takové volby, kde budou vybírat z ostatních členů této skupiny. Respondentům bylo taky vysvětleno, že pro jednotlivé otázky mohou provést libovolný počet voleb, tj. vybrat různý počet spolužáků pro různé otázky. Otázky byly před samotným vyplněním dotazníků žákům vysvětleny a zodpovězeny jejich dotazy. V dotazníku byly umožněny respondentům kladné i záporné volby – to záleželo na typu otázky.

Žáci se při vyplňování dotazníků podepsali, byli ovšem seznámeni s tím, že se nikde nebudou jejich odpovědi prezentovat ve spojitosti s jejich jménem. Do sociometrických matic a sociogramů byly jejich jména nahrazena písmeny. V žádném případě taky nedojde k tomu, že by vyplněné dotazníky dostali studenti ze skupiny k nahlédnutí, aby zjistili, kdo a koho volil. Tím by mohlo dojít ke zbytečným konfliktům ve třídě. Vyplněné dotazníky budou po přiřazení označení studentům (písmeny A - O) skartovány.

4.6 Otázky do sociometrického testu

V rámci sociometrického dotazníku budou žáci odpovídat na následující otázky:

1. Se kterým spolužákem či spolužačkou rád(a) trávíte svůj volný čas?
2. Se kterým spolužákem či spolužačkou nerad(a) trávíte svůj volný čas?
3. Napište jméno spolužáka či spolužačky, který(á) vám připadá nejkamarádštější.
4. Kdo ve třídě má největší vliv na ostatní, je uznáván a mohl by být např. dobrým vedoucím skupiny?

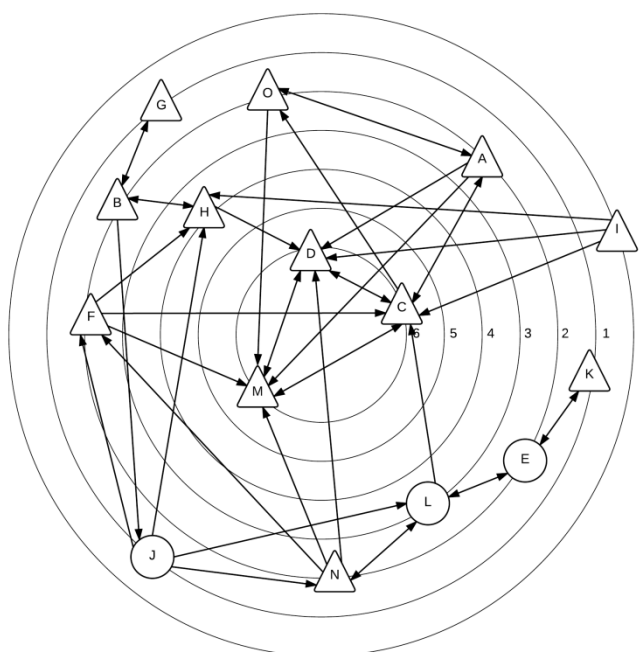
5. S kým ze třídy, byste chtěl(a) být ubytován(a) na školním výletě ve společném pokoji?
6. S kým ze třídy, byste nechtěl(a) být ubytován(a) na školním výletě ve společném pokoji?
7. S kým ze třídy, byste chtěl(a) spolupracovat na společném projektu ve výuce?
8. S kým ze třídy, byste nechtěl(a) spolupracovat na společném projektu ve výuce?

5 ZPRACOVÁNÍ SOCIOMETRICKÝCH DAT

Pro zpracování odpovědí každé z otázek, byla použita vždy nejméně jedna z metod. U některých otázek byla sestavena sociometrická matice, u jiných byl sestrojen sociogram a byly provedeny výpočty některých ze sociometrických indexů. Pro účel výpočtů skupinových indexů, byly některé matice sloučeny – spojení kladných a záporných voleb. Sloučení bylo samozřejmě provedeno jen u těch otázek, které to umožňovaly.

5.1 Otázka č. 1 – zpracování a vyhodnocení

První otázka testu byla: „Se kterým spolužákem či spolužačkou rád(a) trávíte svůj volný čas?“ Pro zpracování otázky č. 1 byl vytvořen kruhový sociogram. Ten je na obrázku č. 16.

Obr. 16. – Kruhový sociogram – otázka č. 1

Ze sociogramu lze vyčíst pohlaví respondentů. Chlapci jsou označeni trojúhelníkem, dívky jsou značeny do kruhových značek. Na sociogramu je vidět, že nejvíce kladných voleb získali jedinci C, D a M, kteří se nacházejí ve středu kruhu. Z hlediska sociometrické pozice se jedná o hvězdy. Je zde vidět i další sociometrická pozice a to je opomíjený jedinec, který je označen písmenem I. Ten nezískal ani jednu kladnou volbu, ale přitom sám provedl celkem 3 volby.

Nutno podotknout, že odpovědi na tuto otázku docela přesně popisují reálnou situaci ve třídě. Jedinec I, který nezískal žádnou kladnou volbu, je na okraji skupiny a není příliš ob-

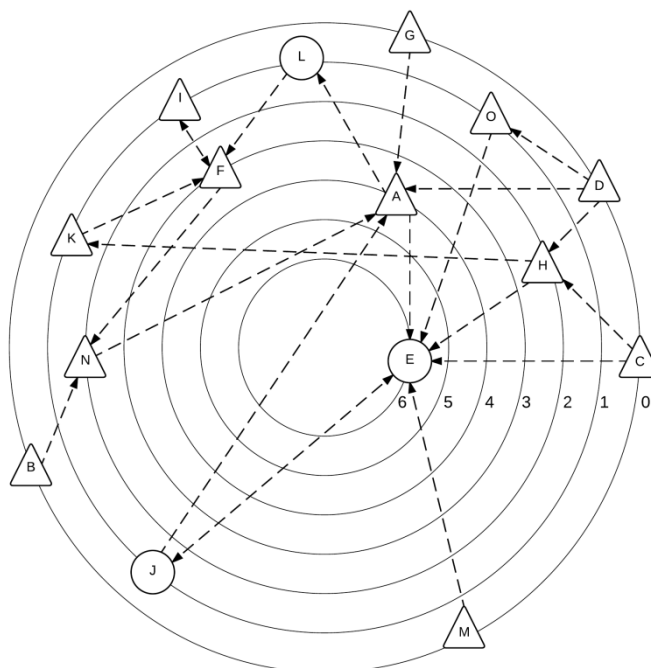
líben. Není to ovšem tak, že by nechtěl být součástí skupiny (sám provedl 3 pozitivní volby), problémem je spíš v tom, že ostatní nevyhledávají jeho společnost.

Naopak jedinci C, D a M tvoří jakési „jádro“ třídy a fungování třídy je do jisté míry závislé na těchto třech jedincích. Ostatně toto tvrzení se potvrdí i při zpracování dalších otázek.

Otázka č. 1 bude dále zpracována v kombinaci s otázkou č. 2. Bude provedeno sestavení sociometrické matice a budou vypočteny některé sociometrické indexy.

5.2 Otázka č. 2 – zpracování a vyhodnocení

V pořadí druhá otázka v sociometrickém testu zněla: „Se kterým spolužákem či spolužačkou nerad(a) trávíte svůj volný čas?“ Na základě odpovědí na otázku č. 2 byl vytvořen kruhový sociogram (viz. obr. 17)

Obr. 17. – Kruhový sociogram – otázka č. 2

V sociogramu vidíme záporné volby (přerušovanou čárou), které žáci provedli. Na okraji sociogramu jsou žáci, kteří získali nejméně záporných voleb. Blíže do středu kruhu jsou žáci, kteří získali více záporných voleb. Ve středu kruhu je žákyně E, která získala celkem 6 záporných voleb.

Jak jsem již zmiňoval, jedinci C, D a M jsou ve třídě velmi oblíbení. To sociogram potvrzuje, protože nezískali ani jednu negativní volbu. Spolu s nimi ještě další jedinci, konkrétně B a G.

Skutečnost, že žákyně E získala velké množství záporných voleb, můžeme přisuzovat i tomu, že se jedná o chlapeckou třídu. Není to ovšem hlavní důvod, protože se spolužačkou J provedly vzájemnou negativní volbu.

5.3 Otázka č. 1 a č. 2 – společné vyhodnocení

Jelikož odpovědi na otázky č. 1 a č. 2 se vzájemně vylučovaly, byla pro jejich společné vyhodnocení sestavena sociometrická matice. Tato matice je uvedena v tabulce č. 2. Matice bude použita pro výpočet individuálních sociometrických indexů a skupinových indexů. Na pravém okraji matice vidíme součty kladných i záporných voleb, které žáci učinili.

Pod maticí jsou zase součty kladných a záporných voleb, které žáci obdrželi. Na základě těchto součtů pak můžeme vypočítat výše zmíněné indexy.

Tab. 2. – Sociometrická matice – otázky č. 1 a č. 2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	+	-	Σ
A			⊕	+	-							-	+		⊕	4	2	6
B							⊕	⊕		+				-		3	1	4
C	⊕			⊕	-			-					⊕		+	4	2	6
D	-		⊕					-					⊕		-	2	3	5
E										θ	⊕	⊕				2	1	3
F			+					+	θ				+	-		3	2	5
G	-	⊕														1	1	2
H		⊕		+	-							-				2	2	4
I			+	+		θ		+								3	1	4
J	-				θ	+		+				+		+		4	2	6
K					⊕	-										1	1	2
L			+		⊕	-									⊕	3	1	4
M			⊕	⊕	-											2	1	3
N	-			+		+							⊕	+		4	1	5
O	⊕				-									+		2	1	3
+	2	2	6	6	2	2	1	4	0	1	1	3	6	2	2	40		
-	4	0	0	0	6	3	0	2	1	1	1	1	0	2	1		22	
Σ	6	2	6	6	8	5	1	6	1	2	2	4	6	4	3			62

V sociometrické matici (Tab. 2.) je vidět, že bylo provedeno celkem 10 vzájemných pozitivních voleb (označeny jako ⊕) a jen 2 vzájemné negativní volby (označeny jako θ).

Pro mě bylo překvapivé zjištění, že žáci prováděli mnohem více kladných voleb (40) než voleb záporných (celkem 22). Nicméně každý ze žáků provedl alespoň jednu zápornou volbu.

Další zajímavost je ta, že jeden z nejoblíbenějších žáků (D) provedl nejvíce negativních voleb, celkem 3. Byl také jediný ze skupiny, který provedl více záporných voleb než kladných.

Pro otázku č. 1 byly vypočítány indexy pozitivního sociometrického statutu a pozitivní skupinová expanzivita. Pozitivní sociometrický status vypočítáme ze vzorce

$$PSS = \frac{p}{N - 1}$$

kde p je počet obdržených kladných voleb a N je počet jedinců ve skupině. Žák I nezískal žádnou kladnou volbu a jeho pozitivní sociometrický status je tedy 0. Jako příklad výpočtu je zde uveden výpočet pro jednu kladnou volbu. V takovém případě je výpočet pozitivního sociometrického statusu následující.

$$PSS = \frac{1}{15 - 1} = \frac{1}{14} = 0,07$$

Další výpočty pozitivních sociometrických statusů jsou uvedeny v tabulce č. 4.

Tab. 3. – Pozitivní sociometrický status – otázka č. 1

žáci	I	G, J, K	A, B, E, F, N, O	L	H	C, D, M
počet voleb	0	1	2	3	4	6
PSS	0,00	0,07	0,14	0,21	0,29	0,43

Z celkového počtu kladných voleb zjistíme hodnotu pozitivní skupinové expanzivity. Tedy průměrný počet kladných voleb na jedince. Vzorec pro výpočet je

$$E_p = \frac{40}{15} = 2,66$$

Pozitivní skupinová expanzivita je tedy 2,66.

Pro vyhodnocení otázky č. 2 dále vypočítáme individuální sociometrické indexy, konkrétně negativní sociometrický status a negativní skupinovou expanzivitou.

Negativní sociometrický status vypočteme dosazením hodnot do vzorce

$$NSS = \frac{n}{N - 1}$$

kde za n dosadíme počet negativní obdržných voleb a za N dosadíme počet členů skupiny. Do výše uvedeného vzorce byly jako příklad výpočtu dosazeny hodnoty pro výpočet negativního sociometrického statusu pro 2 negativní volby

$$NSS = \frac{2}{15 - 1} = \frac{2}{14} = 0,14$$

Další výpočty negativních sociometrických statusů jsou vypsány v tabulce č. 4

Tab. 4. – Negativní sociometrický status – otázka č. 2

žáci	B, C, D, G, M	I, J, K, L, O	H, N	F	A	E
počet voleb	0	1	2	3	4	6
NSS	0,00	0,07	0,14	0,21	0,29	0,43

Pro výpočet negativní skupinové expanzivity použijeme celkový počet záporných voleb (n_s) a počet členů ve skupině (N). Jedná se vlastně o průměrný počet negativních voleb na jednoho žáka ze skupiny.

$$E_n = \frac{22}{15} = 1,46$$

Porovnáním hodnot E_p (2,66) z první otázky a E_n (1,46) z druhé otázky je jasné, že žáci udělili v průměru více kladných než záporných voleb.

Pokud došlo ke sloučení otázek č. 1 a č. 2, můžeme přistoupit k výpočtu výsledného statusu. Jak příklad byl použit výpočet výsledného statusu pro jedince A, který získal 2 kladné volby a 4 volby záporné

$$V = \frac{p - n}{N - 1} = \frac{2 - 4}{15 - 1} = \frac{-2}{14} = -0,14$$

Jeho výsledný status je tedy -0,14.

Tato hodnota nám vlastně udává, jak moc je žák ve skupině oblíben. Index může nabýt hodnot od -1 do +1. Čím vyšší index, tím oblíbenější žák.

Následující tabulka uvádí hodnoty dalších výpočtů výsledného sociometrického statusu.

Tab. 5. – Výsledný sociometrický status – otázka č. 1 a č. 2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	N	M	O
V	-0,14	0,14	0,43	0,43	-0,29	-0,07	0,07	0,14	-0,07	0	0	0,14	0,43	0	0,07

Dále pro otázky č. 1 a č. 2 vypočítáme index expanzivity. Index lze počítat pouze v případě, kdy počet voleb nebyl pro respondenty omezen. Výpočet indexu expanzivity byl proveden pro hodnotu 3 provedené volby.

$$E = \frac{v}{N - 1} = \frac{3}{15 - 1} = \frac{3}{14} = 0,21$$

Další výpočty indexu expanzivity jsou v tabulce č. 6.

Tab. 6. – index expanzivity – otázka č. 1 a č. 2

žák	G, K	E, M, O	B, H, I, L	D, F, N	A, C, J
počet voleb	2	3	4	5	6
E	0,14	0,21	0,29	0,36	0,43

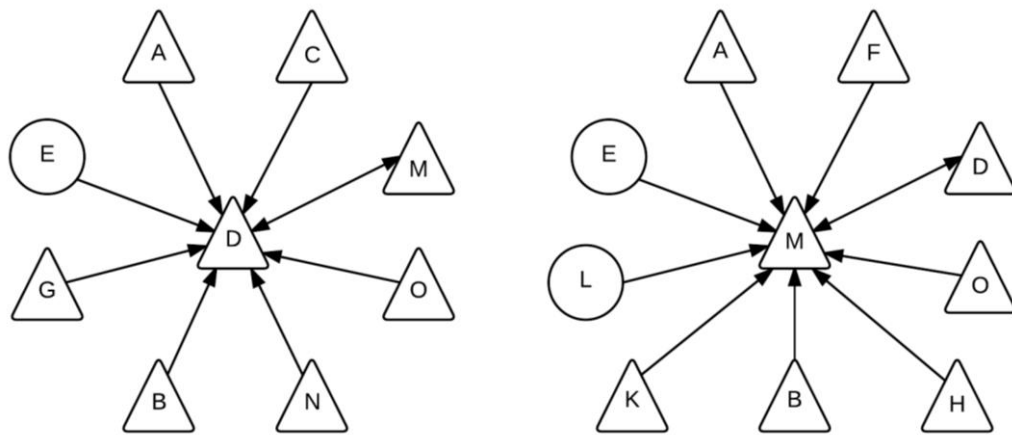
5.4 Otázka č. 3 – zpracování a vyhodnocení

Třetí otázka v dotazníku byla: „Napište jméno spolužáka či spolužačky, který(á) vám připadá nejkamarádštější“.

Při zkoumání, koho považují žáci ve své třídě za nejvíce kamarádkého, došlo na docela jednoznačný výsledek. Žáci se shodovali na dvou svých spolužácích. Konkrétně se jednalo o žáky D a M. Žák s označením D získal 8 voleb a žák M dokonce 8 kladných voleb. Toto nám potvrzuje výsledky z prvních dvou otázek. Ovšem objevilo se zde i 5 žáků, kteří nezískali ani jednu kladnou volbu.

Při vyhodnocení otázky byl také spočítán pozitivní sociometrický status. Výpočet byl proveden pouze pro dva nejvíce volené žáky. Pozitivní sociometrický status žáka D má hodnotu 0,57 a u žáka M je to dokonce 0,64. Tyto hodnoty v porovnání s ostatními (od 0 do 0,21) jsou několika násobně vyšší a svědčí o velké oblíbenosti těchto dvou žáků.

Pro názornost byly vytvořeny dva individuální sociogramy, na kterých je jasné, kdo volil žáky D a M. Tito dva žáci také provedli vzájemnou pozitivní volbu mezi sebou.

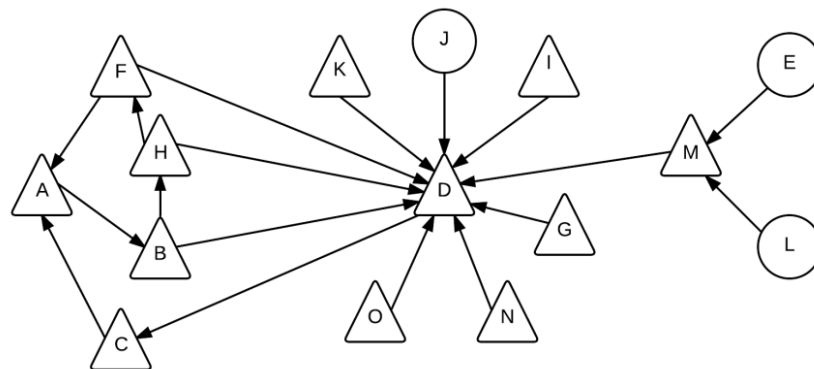

Obr. 18. – Individuální sociogramy – otázka č. 3

5.5 Otázka č. 4 – zpracování a vyhodnocení

Čtvrtá otázka v dotazníku byla tohoto znění: „Kdo ve třídě má největší vliv na ostatní, je uznáván a mohl by být např. dobrým vedoucím skupiny?“ Při této otázce žáci provedli celkem pouze 18 voleb – většina žáků provedla jen jednu volbu. Jen tři žáci provedli volby 2 – konkrétně se jednalo o žáky B, F a H. Nízký počet uskutečněných voleb svědčí o tom, že žáci mají v této otázce poměrně jasno.

Při zpracování otázky bylo zjištěno, že skupina má svého jednoznačného lídra. Stal se jím, podobně jako v předešlých otázkách, žák D. Tento žák získal 10 kladných voleb z celkových 14 možných. Oproti předchozí otázce žák M získal pouze 2 kladné volby, podobně jako žák A. Dále získali po jedné kladné volbě žáci B, C, F a H. Zbytek skupiny nezískal žádnou kladnou volbu. Pro vyhodnocení a názornost byl zkonstruován nestrukturovaný sociogram, který je vidět na obrázku č. 19.

Obr. 19. Individuální sociogram – otázka č. 4

Na sociogramu je jasně vidět sociometrickou pozici „hvězda“ u žáka D. Můžeme zde také pozorovat náznak rozdělení třídy do několika skupin. Jednu skupinu tvoří žáci A, B, C, F a H. Další skupina je mezi studenty E, L a M. V obou skupinách se ale najdou takoví žáci, kteří volí žáka D jako vedoucího skupiny.

Ze sociogramu lze také vyčíst, kdo nevolil žáka D – jsou to žáci A, C, E a L. Zajímavé je, že žák D označil kladnou volbou žáka C, nicméně žák C, jako jeden ze čtyř, žáka D neoznačil.

Výsledek této otázky mne velmi překvapil. Vůbec jsem nepředpokládal, že by některý z žáků mohl získat tak velké množství kladných voleb. Mým předpokladem na největší počet kladných voleb byl žák M, který ovšem získal jen 2 volby.

5.6 Otázka č. 5 – zpracování a vyhodnocení

Pátá otázka v testu zněla: „S kým ze třídy, byste chtěl(a) být ubytován(a) na školním výletě ve společném pokoji?“ Pro zpracování a vyhodnocení byla sestavena sociometrická matice. Matice je zachycena tabulce č. 7.

Tab. 7. Sociometrická matice – otázka č. 5

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	Σ
A			⊕										⊕		⊕	3
B							⊕	⊕		+						3
C	⊕			⊕											⊕	3
D			⊕										⊕		⊕	3
E												⊕				1
F			+	+				+								3
G		⊕	+								+					3
H		⊕		+									+			3
I			+	+												2
J												+				1
K				+									+			2
L					⊕											1
M	⊕			⊕											⊕	3
N						+		+					+			3
O	⊕		⊕	⊕									⊕			4
Σ	3	2	6	7	1	1	1	3	0	1	1	2	6	0	4	38

Z této tabulky je vidět, že všichni žáci provedli alespoň jednu volbu. Maximální počet voleb byl 4, který provedl žák O. Počet získaných voleb se však lišil výrazněji. Od nejmenší hodnoty 0 až po hodnotu maximální, tedy 7.

Opět je zde tedy vidět (podobně jako u některých předchozích otázek) oblíbenost žáků C, D a M, kteří získali oproti ostatním některým žákům velký počet pozitivních voleb.

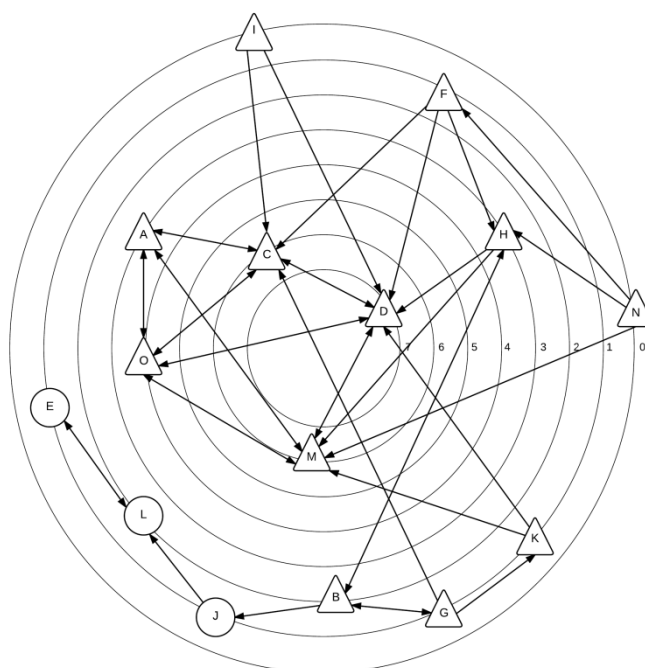
Následně byly vypočítány hodnoty pozitivního sociometrického statusu pro jednotlivé členy skupiny. Jedinci I a N nedostali žádnou pozitivní volbu a tedy hodnota jejich pozitivního sociometrického statusu je 0. Další výpočty jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. 8. – Pozitivní sociometrický status – otázka č. 5

žák	I, N	E, F, J, K	B, L	A, H	O	C, M	D
počet voleb	0	1	2	3	4	6	7
PSS	0,00	0,07	0,14	0,21	0,29	0,43	0,50

Pro otázku č. 5 byla spočítána i hodnota pozitivní skupinové expanzivity. Výpočet byl proveden s hodnotami 38 kladných voleb a 15 členů skupiny. Výsledná hodnota pozitivní skupinové expanzivity je tedy 2,53 kladných voleb na žáka.

Dále byl sestrojen kruhový sociogram, který je zobrazen na obrázku č. 20.

Obr. 20. – Kruhový sociogram – otázka č. 5

Na sociogramu je vidět oddělení skupiny žáků od ostatních členů. Je to určitě z důvodu toho, že v „chlapecké třídě“ jsou 3 dívky. Dívky mezi sebou mají vzájemné sympatie popř. vztah sympatie – lhostejnost. Můžeme zde rovněž pozorovat dva opomíjené jedince, konkrétně žáky N a I, kteří provedli několik kladných voleb, žádnou však neobdrželi.

Odpovědi na tuto otázku opět korespondují s reálnou situací ve třídě. Odpovídají tomu např. vzájemné pozitivní volby mezi žáky B a H, A a M, E a L nebo C a D. Pokud si tyto dvojice převedeme do třídy, zjistíme, že se jedná vlastně o rozsazení žáků v lavicích.

5.7 Otázka č. 6 – zpracování a vyhodnocení

V pořadí 6. otázka zněla „S kým ze třídy, byste nechtěl(a) být ubytován(a) na školním výletě ve společném pokoji?“. Pro zpracování údajů byla opět vytvořena sociometrická matice a následně po té i kruhový sociogram. Matice s odpověďmi na šestou otázku je vidět v tabulce č. 9.

Tab. 9. – Sociometrická matice – otázka č. 6

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	Σ
A					-	θ								θ		3
B														-		1
C					-			-								2
D					-											1
E										θ						1
F									θ						-	2
G	θ															1
H					-			-								2
I						θ										1
J	-				θ										-	3
K						-										1
L						-					-					2
M					-	-										2
N	θ										-					2
O					-											1
Σ	3	0	0	0	7	4	2	1	1	3	0	0	0	2	2	25

Z tabulky odpovědí na otázku č. 6 je opět patrný rozdíl v počtu udělených voleb. Rozdíl ovšem není tak výrazný jako při odpovědích na otázku č. 1 a č. 2. Opět je zde několik žá-

ků, kteří nezískali žádnou zápornou volbu – celkem 6 žáků (B, C, D, K, L a M). Naopak nejvíce záporných voleb získala, podobně jako u otázky č. 2, žákyně E.

Žáci udělili celkem 25 záporných voleb. Každý ze žáků udělil minimálně jednu zápornou volbu (B, D, E, G, I, K, O), nejvíce však 3 záporné volby (žáci A a J). Ostatní žáci udělili 2 záporné volby.

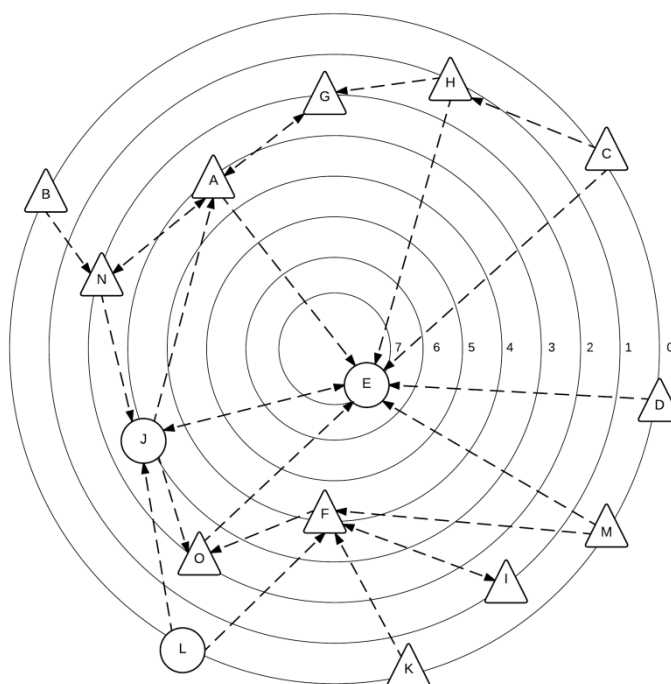
Dále pro vyhodnocení otázky č. 6 vypočítáme záporný sociometrický status a negativní skupinovou expanzivitou. Na výpočet negativního sociometrického statusu použijeme stejný vzorec jako při vyhodnocení otázky č. 2. Vypočtené hodnoty záporného sociometrického statusu jsou uvedeny v tabulce č. 10.

Tab. 10. – Negativní sociometrický status – otázka č. 6

žák	B, C, D, K, L, M	H, I	G, N, O	A, J	F	E
počet voleb	0	1	2	3	4	7
NSS	0,00	0,07	0,14	0,21	0,29	0,50

Byla vypočítána i hodnota negativní skupinové expanzivity. Do vzorce pro výpočet byly dosazeny hodnoty 25 záporných voleb a 15 členů skupiny. Průměrný počet obdržných negativních voleb na žáka je 1,66.

Dále byl vytvořen kruhový sociogram, který je vidět na obrázku č. 21.

Obr. 21. – Kruhový sociogram – otázka č. 6

Ze sociogramu je patrné, že dívka E opět získala nejvíce negativních voleb. Podobné to bylo i u otázky č. 2. Na okraji sociogramu jsou žáci, kteří nezískali ani jednu zápornou volbu. Mezi nimi i další dívka (pod označením L) ve třídě.

Zajímavá určitě je i skutečnost, že i když jsou ve třídě 3 dívky, dvě z nich mezi sebou provedly vzájemnou zápornou volbu – konkrétně dívky E a J. Jsou zde vzájemné negativní volby i mezi chlapci – dvojice A a N, A a G nebo F a I.

5.8 Otázka č. 5 a č. 6 – společné vyhodnocení

Na výpočet výsledného statusu a indexu expanzivity byly sloučeny odpovědi do jedné sociometrické matice, tedy kladné i záporné volby. V matici jsou opět uvedeny součty získaných (dole pod maticí) a udělených voleb (vpravo vedle matice). Tato matice je zachycena v tabulce č. 11.

Tab. 11. – Sociometrická matice – otázky č. 5 a č. 6

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	+	-	Σ
A			⊕		-		θ						⊕	θ	⊕	3	3	6
B							⊕	⊕		+				-		3	1	4
C	⊕			⊕	-			-							⊕	3	2	5
D			⊕		-							⊕			⊕	3	1	4
E										θ		⊕				1	1	2
F			+	+				+	θ						-	3	2	5
G	θ	⊕	+								+					3	1	4
H		⊕		+	-		-					+				3	2	5
I			+	+		θ										2	1	3
J	-				θ							+			-	1	3	4
K				+		-							+			2	1	3
L					⊕	-				-						1	2	3
M	⊕			⊕	-	-									⊕	3	2	5
N	θ					+		+		-			+			3	2	5
O	⊕		⊕	⊕	-								⊕			4	1	5
+	3	2	6	7	1	1	1	3	0	1	1	2	6	0	4	38		
-	3	0	0	0	7	4	2	1	1	3	0	0	0	2	2		25	
Σ	6	2	6	7	8	5	3	4	1	4	1	2	6	2	6			63

Výsledný sociometrický status vypočteme ze vzorce, dosazením počtu kladných a záporných obdržných voleb a počtu jedinců ve skupině.

Jako příklad je uveden výpočet výsledného statusu u dívky E, která získala 1 kladnou volbu a 7 záporných voleb.

$$V = \frac{p - n}{N - 1} = \frac{1 - 7}{15 - 1} = \frac{-6}{14} = -0,14$$

Výsledné statusy dalších studentů jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. 12. – Výsledný sociometrický status – otázky č. 5 a č. 6

žák	A	B, H, L, O	C, M	D	E	F	G, I	J, N	K
V	0	0,14	0,43	0,50	-0,43	-0,21	-0,07	-0,14	0,07

V tabulce č. 13 jsou uvedeny výpočty indexu expanzivity. Do vzorce budou dosazeny hodnoty součtu provedených voleb jedincem a počet žáků ve skupině. Jako příklad je uveden výpočet indexu pro žákyni J, která provedla jednu kladnou a tři záporné volby.

$$E = \frac{v}{N - 1} = \frac{4}{15 - 1} = \frac{4}{14} = 0,43$$

Tab. 13. – Index expanzivity – otázky č. 5 a č. 6

žák	E	I, K, L	B, D, G, J	C, F, H, M, N, O	A
počet voleb	2	3	4	5	6
E	0,14	0,21	0,29	0,36	0,43

5.9 Otázka č. 7 – zpracování a vyhodnocení

Předposlední otázka sociometrického testu zněla takto: „S kým ze třídy, byste chtěl(a) spolupracovat na společném projektu ve výuce?“ V tabulce č. 14 je zpracována sociometrická matice, kde byly zachyceny odpovědi respondentů na tuto otázku.

V matici je vidět, že všichni žáci získali alespoň jednu volbu. Nejvíce kladných voleb získal opět žák D, podobně jako u otázky č. 1 a č. 5. Rozdíl oproti ostatním žákům už ale není tak výrazný. Zajímavé je také to, že žáci E a K, volili pouze sebe navzájem. Další vzájemné volby můžeme pozorovat mezi žáky B a D, B a G, H a F nebo u dvojice M a O. Na základě těchto dvojic můžeme vytvářet trojice, které budou následně pracovat na společném projektu.

Tab. 14. – Sociometrická matice – otázka č. 7

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	Σ
A			+	+												2
B				⊕			⊕			+						3
C		+										+	+			3
D		⊕						+			+					3
E											⊕					1
F			+					⊕			+					3
G		⊕	+	+												3
H		+				⊕			+							3
I						+									+	2
J						+						+		+		3
K					⊕											1
L														+		1
M															⊕	1
N				+									+			2
O	+		+	+									⊕			4
Σ	1	4	4	5	1	3	1	2	1	1	3	2	3	2	2	35

U této otázky také zpracujeme výpočet pozitivního sociometrického statusu. Výpočty jsou uvedeny v další tabulce. Pro výpočet opět použijeme součty získaných kladných voleb (p) a počet možných získaných voleb ($N-I$).

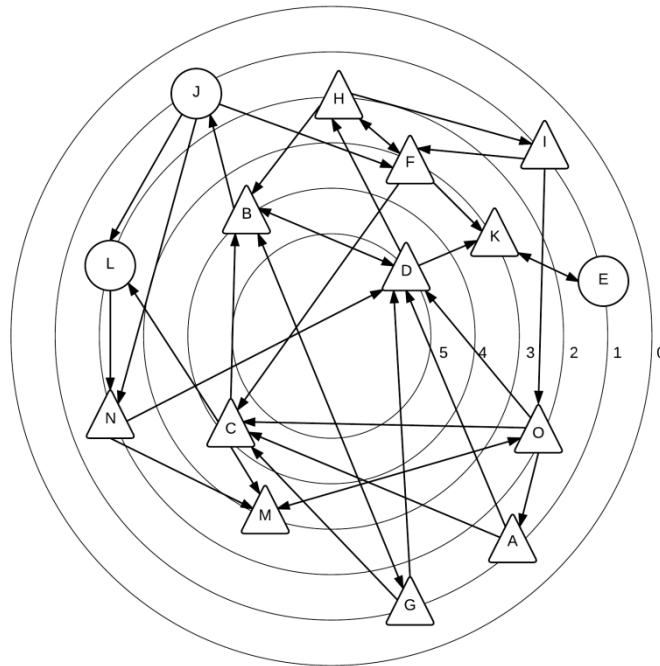
Tab. 15. – Pozitivní sociometrický status – otázka č. 7

žák	A, E, G, I, J	H, L, N, O	F, K, M	B, C	D
počet voleb	1	2	3	4	5
PSS	0,07	0,14	0,21	0,29	0,36

Další výpočet pro zpracování otázky č. 7 byl výpočet pozitivní skupinové expanzivity. Do vzorce byly dosazeny hodnoty p_s – počet kladných voleb, tedy 35 a N – počet členů skupiny, byl 15. Výsledkem je hodnota 2,33 kladných voleb na žáka.

$$E_p = \frac{p_s}{N} = \frac{35}{15} = 2,33$$

Ze sociometrické matice v tabulce č. 14 byl sestaven kruhový sociogram. Sociogram je na obrázku č. 22.

Obr. 22. – Kruhový sociogram – otázka č. 7

Jak již bylo vidět na obrázku č. 22, v otázce č. 7 získali všichni žáci alespoň jednu kladnou volbu. Zaměřím se nyní na „hvězdy“ v tomto sociogramu. Žák D získal sice 5 kladných voleb, ale je potřeba podotknout, že jen jedna z voleb je vzájemná sympatie. Uskutečnil celkem 3 kladné volby, ale pouze v jednom případě byla volba opětována.

Ještě zajímavější jsou volby u žáka s označením C. Ten, získal celkem 4 kladné volby, sám udělil 3 volby, ale ani jedna z nich není vzájemná. U žáka C je také zajímavé srovnání s otázkou č. 1, kde získal celkem 6 kladných voleb, nyní ovšem už jen 3 volby. Znamená to tedy, že s ním 6 spolužáků rádo tráví volný čas, ovšem na práci na společném projektu si jej vybrala jen 3. Z toho jsou jen 2 žáci, kteří jej označili kladnou volbou, jak v otázce č. 1, tak i v otázce č. 7 (konkrétně žáci A a F).

Na okraji sociogramu pak máme jedince, kteří jsou více opomíjeni. Např. žákyně E, která udělila a získala jen jednu kladnou volbu. Pak zde máme žákyni J, která udělila dokonce 3 kladné volby, získala ovšem jen jednu.

5.10 Otázka č. 8 – zpracování a vyhodnocení

Jako poslední otázku do sociometrického testu jsem zvolil otázku tohoto znění: „S kým ze třídy, byste nechtěl(a) spolupracovat na společném projektu ve výuce?“ Zpracování otázky probíhalo podobným způsobem – vytvoření sociometrické matice, výpočtu indexů a sestrojení kruhového sociogramu.

V tabulce č. 16 je zobrazena matice, kde jsou zachyceny odpovědi na tuto otázku.

Tab. 16. – Sociometrická matice – otázka č. 8

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	Σ
A					-		-							θ		3
B									-						-	2
C					-			-								2
D						-										1
E							-			θ						2
F							-								-	2
G													-			1
H					-											1
I							-									1
J	-				θ										-	3
K						-										1
L							-		-							2
M					-											1
N	θ		-													2
O					-											1
Σ	2	0	1	0	6	2	5	1	2	1	0	0	1	2	2	25

Při součtu všech záporných voleb se nám potvrdí skutečnost, že žáci provedli na otázku vždy více kladných voleb než voleb záporných. I zde je tedy o 10 záporných voleb méně, než kladných v případě otázky č. 7.

Objevují se nám zde jedinci, kteří nezískali žádnou zápornou volbu, ale také takoví, kteří získali záporných voleb 5 či dokonce 6. Jsou zde i dvě vzájemné negativní volby – dvojice žáků A a N a dvojice E a J. Hlavně dvojice E a J je zajímavá, protože se jedná o dvě dívky. Ty už provedly vzájemnou negativní volbu při odpovědi na otázku č. 6.

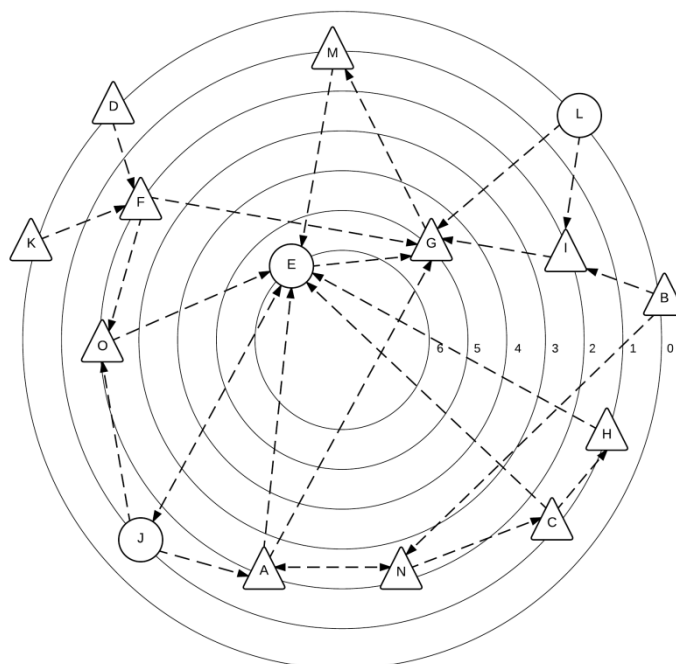
V tabulce č. 17 jsou výpočty negativního sociometrického statusu, tedy statusu odmítnutí.

Tab. 17. – Negativní sociometrický status – otázka č. 8

žák	B, D, K, L	C, H, J, M	A, F, I, N, O	G	E
počet voleb	0	1	2	5	6
NSS	0,00	0,07	0,14	0,36	0,43

Výpočtem byla zjištěna i hodnota negativní skupinové expanzivity. Tímto výpočtem zjistíme průměrný počet záporných voleb na žáka. Výpočet je stejný jako v případě otázky č. 6, protože v této otázce žáci také udělili 25 negativních voleb. Průměr negativních voleb na žáka je tedy 1,66.

Stejně jako pro ostatní otázky, i zde byl vytvořen sociogram (obr. 23).

Obr. 23. – Kruhový sociogram – otázka č. 8

V sociogramu je názorně vidět, který ze žáků získal nejvíce záporných voleb, a kteří žáci nezískali ani jednu zápornou volbu. Žáci E a G jsou ve skupině nejméně oblíbení, resp. by s nimi nejvíce spolužáků nechtělo spolupracovat na projektu.

Dále si zde můžeme všimnout i vzájemných negativních voleb mezi žáky A a N a žákyněmi E a J. Z hlediska sociometrických vazeb se tedy jedná o vzájemnou antipatii. Stejným způsobem odpovídali i na otázku č. 6 – tedy vzájemnou negativní volbou.

6 CÍL PRŮZKUMU

Jako cíl průzkumu ve školní třídě bylo rozdělení žáků do trojic. Pro rozdělení žáků použijeme zejména data získaná z otázek č. 7 a č. 8. V případě, že nebude zřejmé, jak trojice uspořádat, můžeme přihlídnout k dalším otázkám, které nám v tomto rozhodování pomohou.

Pomoc při rozdělení do skupin můžeme získat i z výpočtů sociometrických indexů, které nám řeknou, jak moc jsou žáci oblíbení či nikoliv.

6.1 Rozdělení třídy do skupin

Na základě vytvořených sociogramů a vypočítaných indexů bylo stanoveno toto rozdělení do tříčlenných skupin.

1. C – F – I
2. E – D – K
3. B – G – H
4. A – M – O
5. J – L – N

Trojice byly sestaveny na základě vzájemných kladných voleb z otázky č. 7. Odpovědi na otázku č. 8 byly taky určující pro rozdělení, ovšem tak, že žáci, kteří provedli zápornou volbu jiného žáka, nebyli s tímto žákem určeni do stejné skupiny. Jako doplňující faktor rozdělení třídy byly otázky č. 1 a č. 2. Trojice žáků byly vytvořeny na základě požadavků z předmětu Ekonomie, kde to vyplývá z podstaty projektu. V trojici každý z žáků zodpovídá za jednu část projektu – marketing, účetnictví a sklad.

Takto vytvořené trojice žáků mohou spolupracovat na projektu ve druhém ročníku. Jedná se pouze o doporučení na rozdělení do skupin. Jako vhodné by mohlo být vytvoření dalšího průzkumu na začátku nového školního roku a porovnání výsledků šetření. Další průzkum bych doporučoval i z toho hlediska, že v novém školním roce se může změnit obsazení třídy. Do třídy mohou přijít noví žáci (opakování ročníku, přestup z jiné školy) nebo mohou třídu opustit (ze stejných důvodů jako nově příchozí žáci).

Výsledky průzkumu je možné použít např. i v rámci rozdělení funkcí třídní samosprávy. K tomuto účelu dobře poslouží výsledky z otázky č. 4. Výsledky tohoto průzkumu se dají

dále využít jako podklady pro práci třídního učitele, který bude mít lepší informace o třídě a bude např. vědět, který z žáků má ve třídě mezi ostatními největší autoritu.

V dotazníku žáci vybírali pomocí kladných nebo záporných voleb své spolužáky. Není zde už ale informace o tom, proč provedli volby, tak jak je provedli. Příští průzkum by mohl být doplněn o krátký pohovor s jednotlivými žáky, kde by právě mohli zdůvodnit své volby.

ZÁVĚR

Sociometrie je jedna z nejrozšířenějších metod pro zkoumání mezilidských vztahů v sociálních skupinách. Díky jejím výstupům se můžeme lépe orientovat se strukturu skupiny a určovat postavení jednotlivých členů.

Praktická část bakalářské práce byla zaměřena na provedení průzkumu ve vybrané třídě. Jako třída pro průzkum byla vybrána třída prvního ročníku střední školy, ve které je celkem 15 žáků.

Cílem průzkumu bylo zjišťování vztahů v této třídě a na základě získaných údajů, měla být třída rozdělena do několika skupin tak, aby mohli žáci v rámci skupiny spolupracovat na projektu. Za účelem průzkumu byl sestaven vlastní dotazník, který obsahoval celkem 8 otázek. Žáci měli neomezené množství voleb k jednotlivým otázkám a byli seznámeni s tím, že výsledky šetření nebudou nikde publikovány ve spojitosti s jejich jmény. Otázky z dotazníku byly vyhodnoceny za pomoci sociometrických matic, sociogramů a sociometrických indexů.

Průzkumem bylo zjištěno mnoho užitečných informací, které nejsou na první pohled ve třídě zřejmé. Mohou to být informace například o tom, kdo je považován za lídra třídy, kdo je naopak ve třídě opomíjený nebo kteří ze spolužáků se vzájemně ignorují. Výsledky, které byly získány zpracováním informací, mohou být použity pedagogy, kteří učí v této třídě, např. k efektivnějšímu způsobu výuky nebo pro třídního učitele, který bude mít lepší informace o třídě.

V sociometrii vidím opravdu silný nástroj, pomocí kterého můžeme získat spoustu cenných informací o třídě. Práce se sociometrií pro mne byla zajímavou zkušeností a budoucnu se o ni budu i nadále zajímat. Pokud se mi někdy naskytne příležitost k analyzování vztahů ve třídě, např. z pozice třídního učitele, určitě se budu snažit využít metod sociometrie.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČIHOVSKÝ, Jaroslav, 2006. *Sociologický výzkum: Studijní text pro posluchače FTK UP Olomouc*. Olomouc.

GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. rozšíř. vyd. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.

GORDON, Liahna, 2015. *Real research: methods sociology students can use*. SAGE Publications, Inc. ISBN 978-145-2299-365.

GULOVÁ, Lenka a Radim ŠÍP, 2013. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Vyd. 1. Editor Lenka Gulová, Radim Šíp. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4368-4.

CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1369-4.

NAKONEČNÝ, Milan, 1995. *Lexikon psychologie*. 1. vyd. Praha: Vodnář. ISBN 808525574X.

NAKONEČNÝ, Milan, 1999. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia. ISBN 8020006907.

NOVOTNÁ, Eliška, 2010. *Sociologie sociálních skupin*. Vyd. 1. Praha: Grada. Sociologie (Grada). ISBN 978-802-4729-572.

ŘEZÁČ, Jaroslav, 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Paido. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3148-6.

SKUTIL, Martin, 2011. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-807-3677-787.

SURYNEK, Alois, 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Management Press. ISBN 80-726-1038-4.

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obr. 1. – Aktivní volba</i>	14
<i>Obr. 2. – Pasivní volba</i>	14
<i>Obr. 3. – Vzájemná lhostejnost</i>	17
<i>Obr. 4. – Vztah sympatie – lhostejnost</i>	17
<i>Obr. 5. – Vztah lhostejnost – sympatie</i>	17
<i>Obr. 6. – Vztah vzájemná sympatie</i>	17
<i>Obr. 7. – Vztah antipatie – lhostejnost</i>	18
<i>Obr. 8. – Vztah lhostejnost – antipatie</i>	18
<i>Obr. 9. – Vztah vzájemná antipatie</i>	18
<i>Obr. 10. – Vztah sympatie – antipatie</i>	18
<i>Obr. 11. – Vztah antipatie – sympatie</i>	19
<i>Obr. 12. – Kruhový sociogram</i>	20
<i>Obr. 13. – Individuální sociogram</i>	20
<i>Obr. 14. – Hierarchický osový sociogram</i>	21
<i>Obr. 15. – Kruhový terčový sociogram</i>	22
<i>Obr. 16. – Kruhový sociogram – otázka č. 1</i>	43
<i>Obr. 17. – Kruhový sociogram – otázka č. 2</i>	44
<i>Obr. 18. – Individuální sociogramy – otázka č. 3</i>	49
<i>Obr. 19. – Individuální sociogram – otázka č. 4</i>	49
<i>Obr. 20. – Kruhový sociogram – otázka č. 5</i>	51
<i>Obr. 21. – Kruhový sociogram – otázka č. 6</i>	53
<i>Obr. 22. – Kruhový sociogram – otázka č. 7</i>	57
<i>Obr. 23. – Kruhový sociogram – otázka č. 8</i>	59

SEZNAM TABULEK

<i>Tab. 1. – Neuspořádaná matice</i>	23
<i>Tab. 2. – Sociometrická matice – otázky č. 1 a č. 2</i>	45
<i>Tab. 3. – Pozitivní sociometrický status – otázka č. 1</i>	46
<i>Tab. 4. – Negativní sociometrický status – otázka č. 2</i>	47
<i>Tab. 5. – Výsledný sociometrický status – otázka č. 1 a č. 2</i>	48
<i>Tab. 6. – Index expanzivity – otázka č. 1 a č. 2</i>	48
<i>Tab. 7. – Sociometrická matice – otázka č. 5</i>	50
<i>Tab. 8. – Pozitivní sociometrický status – otázka č. 5</i>	51
<i>Tab. 9. – Sociometrická matice – otázka č. 6</i>	52
<i>Tab. 10. – Negativní sociometrický status – otázka č. 6</i>	53
<i>Tab. 11. – Sociometrická matice – otázky č. 5 a č. 6</i>	54
<i>Tab. 12. – Výsledný sociometrický status – otázky č. 5 a č. 6</i>	55
<i>Tab. 13. – Index expanzivity – otázky č. 5 a č. 6</i>	55
<i>Tab. 14. – Sociometrická matice – otázka č. 7</i>	56
<i>Tab. 15. – Pozitivní sociometrický status – otázka č. 7</i>	56
<i>Tab. 16. – Sociometrická matice – otázka č. 8</i>	58
<i>Tab. 17. – Negativní sociometrický status – otázka č. 8</i>	59

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Třída:

Datum:

Dotazník sociálního hodnocení

Instrukce:

Vážený studente, vážená studentko,

Vášim úkolem je u každé z následujících 8 otázek uvést čitelně jméno a příjmení jednoho nebo více (mužů, či žen) ze své třídy, **neuvádějte** své vlastní jméno.

Získané údaje slouží pouze k účelům vědeckého průzkumu pro bakalářkou práci a nebudou použity jako podklad pro hodnocení kohokoliv na jakékoli úrovni. Prosím Vás proto o maximální pečlivost při vyplňování dotazníku.

1. Se kterým spolužákem, či spolužačkou **rád(a)** trávíte svůj volný čas?

.....
.....

2. Se kterým spolužákem, či spolužačkou **nerád(a)** trávíte svůj volný čas?

.....
.....

3. Napište jméno spolužáka, který ti připadá nejkamarádštější.

.....
.....

4. Kdo ve třídě má největší vliv na ostatní, je uznáván a mohl by být např. dobrým vedoucím skupiny?

.....
.....

5. S kým ze třídy, byste **chtěl(a)** být ubytován(a) na školním výletě ve společném pokoji?

.....
.....

6. S kým ze třídy, byste **nechtěl(a)** být ubytován(a) na školním výletě ve společném pokoji?

.....
.....

7. S kým ze třídy, byste **chtěl(a)** spolupracovat na společném projektu ve výuce?

.....
.....

8. S kým ze třídy, byste **nechtěl(a)** spolupracovat na společném projektu ve výuce?

.....
.....

Děkuji za spolupráci a vyplnění dotazníku.

Josef Krůpa